Terekeler Neyi Derler?
Editör: Kenan Yıldız

Terekeler, Osmanlı araştırmalarının en renkli ve en ihtişamlı kaynak grubunu teşkil eder. Bu belge grubunun; sosyal ve ekonomik tarih, hukuk tarihi, kültür tarihi, edebiyat tarihi, sanat tarihi gibi bilim dalları açısından çok özel ve vazgeçilmez bir yere sahip olduğu savı çok iddialı olmasa gerektir. Yaklaşık altmış yıldır belli düzeylerde çalışılan ancak, anlaşılmasından işlenmesine kadar üzerinde daha da durulacak ve odaklanılacak pek çok mikroskobik detayı barındıran terekeler, içerdikleri bilginin gerçekliğinin sağlamlığı bakımından Osmanlı tarihçileri için büyük bir şans olarak değerlendirilebilir. Zira bu kaynaklar, toplumun öne çıkan kişilerinin biyografik her türlü bilgilerinin tespitinden, yeme-içme, giyim-kuşam, okuma-yazma gibi tematik detaylara ışık tutulmasına somut deliller sunan hususi mahiyette düzenlenmiş, incelikle kayıt altına alınmış olan ilk elden bilgileri derlemektedir.

Tereke nedir? Neden tutulur? Tereke defterleri neyi ne kadar derler? Tutuldukları yerin ticari, sosyal ve demografik yapısıyla ilgili bize ne söyler? Kitap kültürü çalışmalarına ne derecede katkı sağlar? gibi sorulara, alan uzmanları tarafından yazılmış on iki makaleyle cevap arayan *Terekeler Neyi Derler?* serlevhalı bu kitap, tereke çalışmaları sahasına yeni bir pencere açmaktadır. Osmanlılara ait izlerin terekeler üzerinden nasıl sürülebileceğine dair özgün tespit ve yorumları derleyen bu kitapta; aile, halk, kadın, sahaf, şair gibi çeşitli grup ve zümrelere mercek tutularak geniş bir toplum panoraması gözler önüne serilmektedir.

Kitap kültüründen mimariye, servet düzeylerinden aileye, demografik yapıdan diplomatik yorumlara kadar farklı araştırma sahalarının bakış açılarını bir araya getiriyor olması dolayısıyla bu kitap, terekeleri temel alacak ileriki çalışmalar için önemli bir kılavuz ve kaynak işlevine sahip olma özelliği ve iddiası taşımaktadır.

	TEREKELER NEYİ DERLER? Ed. KENAN YILDIZ	
KİTAP NO	DİZİ ADI	9 786256 792654
1081	İNCELEME-ARAŞTIRMA	

TEREKELER NEYİ DERLER?

Editör: Kenan Yıldız

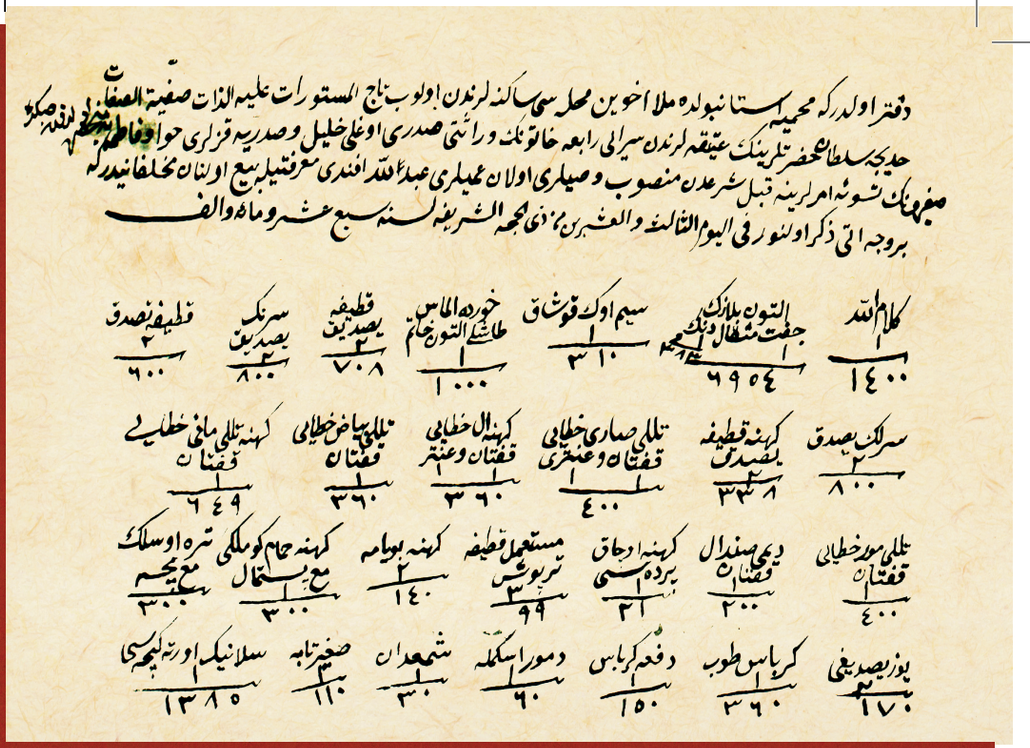

İNCELEME-ARAŞTIRMA

TEREKELER NEYİ DERLER?

MİRAS KAYITLARININ İZİNDE OSMANLI ARAŞTIRMALARI

Editör:
Kenan Yıldız

Terekeler Neyi Derler?

Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları

EDİTÖR
KENAN YILDIZ

KETEBE

Doç. Dr. Kenan Yıldız

1997'de girdiği Marmara Üniversitesi Arşivcilik bölümünden 2002 yılında hazırladığı bitirme tezi ile mezun oldu. Yüksek Lisans tezi 16. yüzyıla ait 19 kadı sicilinin konusal indekslenmesi üzerinedir. 2012'de tamamladığı doktora tezi "**1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili**" başlığını taşımaktadır. İSAM tarafından gerçekleştirilen "**İstanbul Kadı Sicilleri"** yayın projesine transkripsiyon, tashih, koordinasyon ve son kontrol gibi muhtelif aşamalarda katkıda bulundu. İş Bankası Yayınlarından çıkan *"***Osmanlı Mahkeme Kayıtlarına Göre 17. yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam***"* başlıklı projede bir süre çalıştı. Osmanlı kadı sicilleri, vakıf hukuku, şehir tarihi, İstanbul tarihi, yangınların sosyal ve mimari boyutları gibi konularda çalışmaktadır.

2003-2020 yılları arasında İSAM Kütüphanesi Arşivi sorumlusu olarak çalışmış, 2013-2020 yılları arasında İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih bölümünde **Kadı Sicilleri üzerine doktora dersleri** vermiştir. 2020 yılı itibariyle İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yıldız'ın 2017 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan "**1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi**" başlıklı kitabı, 2018 yılı TÜBA TESEP-Mansiyon Ödülünü kazanmıştır.

İçindekiler

TEŞEKKÜR 15
ÖNSÖZ 17

BİRİNCİ BÖLÜM

TEREKELERİN İZİNDE OSMANLI ARAŞTIRMALARI 29
İSMAİL E. ERÜNSAL

Giriş 29
Şer'iyye Sicillerine Metodolojik Bir Yaklaşım 31
Siciller ve Terekeler 31
Mahkeme Harçları 39
Vasiyetler ve Vasiyet Kayıtları 42
Abdullah ve Abdurrahman İsimlerinin Farklı Dönemlerde Farklı Maksatlarla Kullanıldığına Dair 50
Şair Terekeleri Üzerine 53
Lâmi'î Çelebi 53
Nedim 55
Nâbî 59
Terekeler ve Edebiyat Tarihi Üzerine 60
Sahaf Terekeleri Üzerine 62
Nostaljiden Gerçeğe 62
Bursa Sahafları 66
Edirne Sahafları 68
İstanbul Sahafları 71
Diğer Sahaflar 75
Kitap Piyasası ve Kitapçılığın Değişen Yüzü 76

Osmanlı Sahafının Profili 79
Sahaf Dükkânlarındaki Atmosfer 82
Kitapları Temin Yolları 85
Sahaflık Teşkilâtı 89
Sahafların Müşterileri 93
Yabancı Müşteriler 95
Osmanlı Toplumunda Câriyeler 98
Gizemli Hikâyenin Gerçek Boyutları 98
Osmanlı'da Kadının Adı Var! 103
Kadın ve Kitap 103
Mushaf ve En'âm Dışındaki Kitaplar 106
Kadın ve İktisadi Hayat 114
Kadınların İsimlerine Dair 119
Kadınların Unvanlarına Dair 120
Gayrimüslim Terekeleri 122
Gayrimüslim Terekelerinin Özellikleri 123
Gayrimüslimler ve Kitap 126
Yetim ve Öksüzlerin Muhasebe Raporları 130
Kayıt Tutma Süreci 131
Osmanlı'da "Halk"ın Okuduğu Kitaplar 134
Halk Kimdi? 134
"Halk" Ne Okuyordu? 137
Halkın Okuduğu Kitaplar mı, Halk İçin Yazılmış Kitaplar mı? 142
Son Söz 145
Kaynakça 146

İKİNCİ BÖLÜM

TEREKELER NEYİ DERLER? MİRAS KAYITLARININ TAŞIDIĞI MİRAS ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 155
KENAN YILDIZ
Özet 156
Giriş 156
Tereke Neden Tutulur? 158
Tereke ve Muhallefât Kavramları 161

Literatürden Kesitler:
Terekeler Ne Der, Neyi Derler? ... 165
Sonuç ... 177
Ekler ... 181
Kaynakça ... 195

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEREKE DEFTERLERİ NEYİ NE KADAR DERLER?
TEREKE DEFTERLERİNİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI ... 201
FATİH BOZKURT
Özet ... 201
Giriş ... 202
Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ... 204
Kimlerin Tereke Defterleri Tutulmuştur? Tereke Defterleri Osmanlı Toplumunu Ne Kadar Derler? ... 208
Tereke Defterleri Demografik Yapı Hakkında Neler Söyler? ... 225
Tereke Defterleri Serveti Ne Kadar Derler? ... 229
Sonuç ... 238
Kaynakça ... 240

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHRİR DEFTERLERİNDEKİ HANELERİN SAYISAL BÜYÜKLÜKLERİNİN SORGULANMASI:KANUNİ DÖNEMİ ÜSKÜDAR'INA AİT İKİ TEREKENİN SÖYLEDİKLERİ ... 247
MİNE ARSLAN
Özet ... 247
Giriş ... 248
Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Ailesinin Ortalama Çocuk Sayısı ... 250
İki Tereke Kaydı ve Tahrir Defterindeki Hanelerin Sayısal Büyüklüğü ... 254
Hacı Behram b. Kasım'ın Terekesi ... 255
Hüseyin b. Mestan'ın Terekesi ... 260
Sonuç ... 265

Kaynakça 266
Ekler 269

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANKARA'DA AİLELERİN SOSYAL VE DEMOGRAFİK YAPISI: TEREKELER ÜZERİNDEN TESPİTLER (1775-1800) 279
BETÜL TEZCAN

Özet 279
Giriş 280
Ankara'da Ailelerin Sosyal ve Demografik Yapısı 282
Tereke Sahiplerinin Cinsiyet ve Dinî Kimlikleri 284
Tereke Sahiplerinin Memleketleri ve İkamet Alanları 286
Tereke Sahiplerinin Unvan, Lakap ve Meslekleri 289
Tereke Sahiplerinin Eş ve Çocuk Sayıları 297
Sonuç 307
Kaynakça 310

ALTINCI BÖLÜM

ASKERÎ OLMAYAN İSTANBULLU KADINLARIN SERVET BİRİKİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1656-1676) 315
Ş. ŞULE İYİGÖNÜL ATASAĞUN

Özet 315
Giriş 315
Kadınların Servet Sahipliği 318
Servet-Mahalle İlişkisi 320
Servet-Unvan İlişkisi 327
Servet Dağılımı 330
Servet Birikimini Oluşturan Unsurlar 334
Sonuç 344
Kaynakça 346

YEDİNCİ BÖLÜM

TEREKE KAYITLARINI HARİTALANDIRMAK:
GALATA ÖRNEĞİ 353
YAKUP AYDIN

Özet 353
Giriş 354
Geçmişten Günümüze Veri Görselleştirme 355
Tereke Kayıtlarının Veri Görselleştirme
Konusundaki İmkân ve Sınırları 360
Galata Örneği Üzerinden Tereke Kayıtlarını
Haritalandırmak 364
Sonuç 369
Kaynakça 370

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT VE DEMOGRAFİ TARİHİ ARAŞTIRMALARINA
KAYNAK OLARAK TEREKELERİN İMKÂN VE SINIRLARI:
18. YÜZYIL OSMANLI İSTANBULU'NA AİT
VERİLER ÜZERİNDEN GÖZLEMLER 377
MUHAMMET BEDRETTİN TOPRAK

Özet 377
Giriş: Tereke Defterlerinin İmkânları
Üzerine Genel Değerlendirme 378
Literatür İçinde Terekeleri Kaynak Değeri Açısından
Ele Alan Çalışmalar 379
Tereke Kayıtlarındaki Demografik Bilgilerin Yapısı 387
Tereke Kayıtları Üzerinden Nüfus Hareketleri
Tahmin Edilebilir mi? 392
Terekelerin Refahı ve Serveti
Temsil Edebilme Gücü Hakkında 396
Kadim Belgeler Modern Metotlar:
Terekelerin Veri Analizi İçin Kullanımı 399
Sonuç 402
Kaynakça 403

DOKUZUNCU BÖLÜM

OSMANLI ŞEHİR HANLARINDAN GALATA KURŞUNLU HAN'IN KULLANIMI VE TİCARİ DOKUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİNE BİR TEREKENİN KATKILARI 409

NAZ ECEM ÇINARYILMAZ

Özet 409

Giriş 410

El-Hâc Mehmed B. Mahmud'a Ait 1606 Tarihli Tereke Kaydı 416

Tereke Kaydı Üzerinden Hanın Ticari Dokusunun Değerlendirilmesi 419

Sonuç 424

Kaynakça 426

ONUNCU BÖLÜM

TEKE MÜTESELLİMİ HACI MEHMED AĞA VAKFI'NIN HAMİDİYE VAKFI'NA İLHÂKI & 19. YÜZYILDA DEĞİŞEN MÜSÂDERE PRATİKLERİ 431

MERVE UÇAR NURCAN

Özet 431

Giriş: Hamidiye Vakfı ve Mülhakatı 432

Hacı Mehmed Ağa'nın Hayatı ve Oğlu İbrahim Bey'in İsyanı 436

Hacı Mehmed Ağa'nın Muhallefâtı 441

Hacı Mehmed Ağa'nın Vakıfları 444

Sonuç ve Değerlendirme 453

Kaynakça 455

Ekler 460

ON BİRİNCİ BÖLÜM

17. YÜZYIL SONLARINDA YAŞAMIŞ BİR ŞEYH VE OĞLUNDAN GERİYE KALANLAR: ŞEYH YAHYÂ EFENDİ VE ABDULLAH ÇELEBİ'NİN TEREKELERİ 469

ŞÜHEDA TOKAT

Özet 469

Giriş 470

Şeyh Yahya Efendi ve Oğlu Abdullah Çelebi'nin Terekeleri .. 472

Şeyh Yahya Efendi ibn el-Merhum Şaban Efendi'nin Terekesi 472

Yahya Efendi'nin Oğlu Şeyhzâde Abdullah Çelebi 482

Sonuç 484

Ekler 486

Kaynakça 504

ON İKİNCİ BÖLÜM

TEREKE KAYITLARININ KİTAP KÜLTÜRÜ ÇALIŞMALARI AÇISINDAN ÖNEMİ 511

ESRA MUHACIR

Özet 511

Giriş 512

Şer'iyye Sicillerindeki Tereke Kayıtlarının Mahiyeti 512

Terekeler Üzerinden Yapılan Kitap Kültürü Çalışmaları 516

Sonuç 537

Kaynakça 539

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli
büyük depremlere maruz kalanların pek aziz hatıralarına
saygıyla ithaf olunur…

TEŞEKKÜR

Bu kitabı oluşturan bölümler, III. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi'ne (OSARK) sunulan tebliğlerden üretildi. İlki 2015 yılında Sakarya'da, ikincisi 2018'de Tiran'da yapılan OSARK'ın üçüncüsü 7-9 Eylül 2022 tarihlerinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Yoğun ilgi ve katılımın olduğu kongrede düzenleme kurulunun titizlikle seçtiği başta tarih olmak üzere, filoloji, hukuk, felsefe, bilim tarihi vs. disiplinlerden yaklaşık iki yüz tebliğ sunuldu.

İstanbul Medeniyet Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi Tarih bölümlerinin büyük emek ve fedakârlıkla gerçekleştirdikleri bu kongrenin kalıcı nitelikteki semeresini bu ve aynı kapsamda yayımlanan diğer kitaplarla okuyucu ile buluşturmaktan büyük kıvanç duymaktayız.

Bu vesile ile kongre organizasyonunu cömertçe destekleyen Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk Tarih Kurumu (TTK), Türk Hava Yolları (THY) ve özellikle de Üsküdar Belediyesi'ne sonsuz minnettarlığımızı ifade etmek isteriz.

Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu
Prof. Dr. İsmail Hakkı Kadı
OSARK 2022 Dönem Başkanları

Prof. Dr. Arif Bilgin
OSAMER Başkanı

ÖNSÖZ

Terekeler, Osmanlı araştırmalarının en renkli ve en ihtişamlı kaynak grubunu teşkil eder. Bu belge grubunun; sosyal ve ekonomik tarih, hukuk tarihi, kültür tarihi, edebiyat tarihi, sanat tarihi gibi bilim dalları açısından çok özel ve vazgeçilmez bir konuma sahip olduğu savı çok iddialı olmasa gerektir. Yaklaşık altmış yıldır belli düzeylerde çalışılan ancak anlaşılmasından işlenmesine kadar üzerinde daha da durulacak ve odaklanılacak pek çok mikroskobik detayı barındıran terekeler, içerdikleri bilginin gerçekliğinin sağlamlığı bakımından Osmanlı tarihçileri için büyük bir şans olarak değerlendirilebilir. Zira bu kaynaklar, toplumun öne çıkan kişilerinin biyografik her türlü bilgilerinin tespitinden, yeme-içme, giyim-kuşam, okuma-yazma gibi tematik detaylara ışık tutulmasına somut deliller sunan hususi mahiyette düzenlenmiş, incelikle kayıt altına alınmış ilk elden bilgileri derlemektedir.

Diplomatik yönden terekeler, Osmanlı mahkemelerinde kadı ve naiplerin nezaretinde tutulan miras kayıtlarıdır. Terekelerin düzenlenme süreci genel hatları ile şu şekilde özetlenebilir: Vefat edenlerin özel mülkleri olan mal ve eşyaları yani bireysel mal varlıkları, maddi değer karşılıkları ile tek tek kayıt altına alınır, mallar satılarak nakde dönüştürülür, vefat edenin borçları ödenir ve nihai olarak ise, kalan meblağ vârisler arasında İslam miras hukukuna göre pay edilirdi. Kişinin borçlarının

mallarının ederinden çok (*düyûnu terekesinden ezyed*) olması, vârisinin bulunmaması gibi durumlarda farklı yolların izlenebildiği tereke tutmanın farklı gerekçeleri olabilirdi. Ancak bu işlemin esas amacının büyük oranda yetim ve dulların haklarını korumak olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki, tereke tutma işlemi, miras hukukuna (ferâiz) vukufiyet gerektirdiğinden, sadece bu işle vazifeli olanlara "miras taksimatı yapan" manasında "kassâm" denilmiş olup, kassâmların atama kayıtlarında ifade edilen sıfatları arasında en çok karşılaşılan ibarenin "*mu'înü'l-erâmil ve'l-eytâm*" (dul ve yetimlerin yardımcısı) olduğuna dikkat çekmek bu bağlamda yeterli gelebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün kadılıklar tereke/miras işlemlerine bakabildikleri gibi kassâmlık adı verilen ve sadece belirtilen işlemlerden sorumlu müstakil mahkemeler de vardı. Yaptıkları işlemler için belirlenmiş ancak nedenleri bilinmemekle birlikte zaman zaman değişkenlik gösteren oranlarda harçlar alan mahkemelerin (Kanunnamelerdeki standart %2,5 olmasına karşılık bu oran kimi mahkemelerin uygulamalarında zaman zaman %7'lere hatta daha yukarılara çıkmaktaydı.) gelirleri içindeki en önemli pay terekelerden sağlanmakta olup terekenin yekûnu ne kadar yüksekse alınan harç da o nispette artış gösterirdi. Bu nedenledir ki, tereke tutma işlemlerinin mahkemeler arasında ihtilaflara yol açtığı, kadıların tereke zaptı için zaman zaman birbirlerinin görev bölgelerine tecavüz ettikleri, geçerli hukuki şart ya da herhangi bir talep bulunmadığı hallerde dahi zorla tereke kaydettikleri gibi birtakım hukuk dışı durumlara tesadüf olunabilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da mahkemelere kimi uyarılar yapılmasının yanı sıra, farklı sınıflardan olanların tereke işlemlerinin sadece belirli mahkemelere havale edilmesi bağlamında kısıtlamalar getirildiği ya da yetkilendirmeler yapıldığı durumlar da söz konusu olmuştur.

Miras işlemlerinin ağırlıklı olarak askerî-beledî şeklinde ayrılan kassâmlıklar aracılığıyla görülmesi, söz konusu kısıtlama ve yetkilendirme durumunu yansıtan en belirgin göstergedir. Buna bağlı

olarak *askerî* ve *beledî* şeklinde örgütlenen istisnai kassâmlıklar öne çıkmıştır. Bunların en bilinenleri, Rumeli kazaskerliğine bağlı İstanbul ve Edirne Kısmet-i Askeriyye Mahkemeleri, İstanbul kadılığına bağlı (sonradan Mülga) Beledî Kassamlık ile Beytülmal Kassâmlığı'dır. Saraylı hanımlar (azatlı cariyeler) ve saray görevlilerinin tereke işlemleri ise, Dârüssaâde ağasına bağlı olan Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi'nin yetki alanına bırakılmıştı. Özel yetkili olarak isimlendirilebilecek bu mahkemelerin yanı sıra, tüm kadılıkların vazifeleri dolayısıyla imparatorluğun her bir mahkemesinde kayda geçmiş binlerce tereke mevcuttur.

Terekelere dair literatür ve aydınlanma, farklı disiplinlerde yapılan birçok yeni araştırma ile her geçen gün ileri bir seviyeye taşınmaktadır. Bu çok yönlü belgeleri daha yakından tanımayı ve yeni bulguları ortaya çıkarmayı amaçlayan bir çalıştay yapma fikrinin de vefatından kısa bir süre önce Mehmet Genç hocamız tarafından dile getirildiğini belirtmek isterim. Kendisiyle oturup İstanbul Kısmet-i Askeriyye sicillerini incelediğimiz bir gün, Marmara Üniversitesi'nde bu çalıştayı yapabileceğimizi (Erol Özvar o dönem rektör yardımcısı idi) söyleyerek şöyle devam etmişti: "Ben, sen, İsmail Bey (Erünsal), Erol (Özvar), Hülya (Canbakal), Fatih (Bozkurt) ve birkaç kişi daha katılır, yedi sekiz kişiyle yaparız." demişti. Sakarya Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Merkezi (OSAMER) tarafından 7-9 Eylül 2022'de İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nin ev sahipliğinde düzenlenen *III. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi* (OSARK) kapsamında "**Terekeler Neyi Derler?**" serlevhası ile gerçekleştirilen dört ayrı panelin ilham kaynağının M. Genç'in yukarıda zikrettiğim düşüncesi olduğunu özellikle vurgulamam gerekmektedir. Bu kitap da sözü edilen sürecin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Terekelerin ne dediği ve neyi derlediği imasının yüklendiği yukarıdaki başlık, bu kaynağın muhtevası, anlamı ve kullanımına dair metodolojik çağrışımlar içeren kritik bir soru olarak belirmiştir. Bu ima aynı zamanda, kapsamı ve sınırlarını tayin etme

bağlamında tereke çalışmalarına düşünsel planda mütevazı bir açılım kazandırma güdüsüyle ortaya atılan kışkırtıcı bir dinamiğe de sahiptir. Bu oturum başlığının yönlendirmesiyle şekillenen tebliğler gerçekten de beklenen düzeyde, analitik ve sorgulayıcı nitelikte katkıların derlenmesine yardımcı olmuştur.

Kongre programında gerçekleştirilen bu oturumlarda, bizzat davet ettiklerimin[1] yanı sıra kongreye doğrudan kendileri başvuran araştırmacılar tarafından toplam on dört tebliğ sunulmuştur. Sözlü olarak verilen tebliğlerden on tanesi kitapta yayımlanmak üzere tarafıma iletilmiştir. Öte yandan, tebliğ olarak sunulmamış olmakla birlikte konu bağlamında hususen önemli gördüğüm iki çalışmayı da yazarlarından bizzat talep ederek kitaba dâhil ettim. Böylece, tebliğ olarak sunulan on, sunulmayan iki çalışma ile birlikte toplam on iki makale bu kitapta bir araya getirilmiş bulunmaktadır. Makalelerin içerikleri şu şekildedir:

1. Kitap, İsmail Erünsal'ın terekelerin hemen her yönüne ustalıkla eğildiği ancak kongrede tebliğ olarak sunulmamış çok değerli ve kapsamlı çalışmasıyla açılıyor. Erünsal'ın daha önce farklı eserlerinde yayımladığı tereke odaklı metinleri öncelikle bir araya getirilmiş ve ortaya çıkan bu derlenmiş metne yazar tarafından kimi ilaveler yapılarak yeni bir kompozisyon verilmiştir. Dolayısıyla yayımladığımız çalışmanın, başka kaynaklarda dağınık vaziyette bulunan bilgilerle birlikte, ilk defa burada değerlendirme kapsamına giren konuları ihtiva ettiğini vurgulamak gerekir. Terekelere dair akla gelebilecek hemen her soru ve konuyu çok yoğun somut örneklere dayandırarak ele alan çalışma, akademik makale biçiminden ziyade, konuşma ve anlatı üslubuna yakın olup rahat okunmakta ve eğildiği meseleleri çok anlaşılır şekilde açıklamaktadır. Erünsal'ın bu özgün çalış-

1 Özel davette bulunduğum İsmail E. Erünsal, Cem Behar, Kemal Beydilli, İlhan Şahin ve Hülya Canbakal, maalesef ki başka programları ile çakışması dolayısıyla kongreye katılamamışlardır.

masının, "Terekeler Neyi Derler?" sorusunun çağrışımlarına tek başına cevap barındıran iddialı bir niteliğe sahip olduğu ve Barkan'ın açmış olduğu kulvarda tereke çalışmalarını çok daha ileri bir seviyeye taşıyacağını söyleyebilirim.

2. Terekelerin genel çerçevesinin çizildiği, literatür değerlendirmesine yer verildiği Kenan Yıldız'a ait olan makalede, terekelerin tutulma nedenleri, süreçleri, tereke-muhallefat kavramları üzerinde durulmakta, konu bağlamındaki bazı önemli çalışmalar biyobibliyografik yönden değerlendirilmektedir. Çalışma, kitabın temasını oluşturan terekeler ekseninde genel bir giriş ve zemin oluşturma niteliği taşımaktadır.

3. Terekeler üzerine muhkem ve özgün çalışmaları ile dikkati çeken Fatih Bozkurt'un makalesi, terekelerin imkân ve sınırlılıklarını ele almaktadır. Yapılan çalışma, terekeleri tutulanların kimler olduğu sorusundan hareketle bu kaynakların temsiliyet düzeyi, demografik araştırmalarda sahip olduğu potansiyel, gerçek servetin tespitindeki usûl ve tutarlılıkları gibi sorular etrafında terekelerin temel bir kritiğini yapmaktadır. Bozkurt'un çalışması, terekeler üzerine çalışanlar ve çalışacaklar açısından bu sahayı daha iyi tanıma ve anlama bağlamında ihmal edilmeyecek bir değere sahip olduğuna şüphe yoktur.

4. Mine Arslan'ın çalışması, tahrir defterlerindeki bilgilerin tereke kayıtları ile değerlendirilmesinin pozitif sonuçlarına dikkat çekmektedir. Çalışmada, ihtiva ettiği veriler itibariyle 15-16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun demografisini anlamaya yönelik önemli bir kaynak grubu olan tahrir defterlerinde kayıtlı hanelerin sayısal büyüklükleri, Üsküdar sicillerinden ulaşılan iki tereke ve bu tereke sahiplerinin isimlerinin geçtiği hüccetler ışığında tespit edilerek kaynakların birbirini tamamlayıcı yönüne vurgu yapılmakta, araştırmacılar tarafından demografik bilgilerin derlenmesinde başvurulan her iki kaynak grubunun gerçekliği yansıtma potansiyeli tartışılmaktadır.

5. Betül Tezcan'ın çalışması, 1775-1800 yılları arasında Ankara'daki aile yapısını 187 tereke üzerinden incelemektedir. Tereke sahiplerinin cinsiyet ve kimlikleri, unvanları, meslekleri, çok eşlilik durumları ve çocuk sayıları tespitleriyle belirtilen zaman diliminde Ankara'nın sosyal, demografik, ekonomik yapısına dair önemli ayrıntıları derlemektedir.

6. Ş. Şule İyigönül Atasağun'un makalesi, son dönemlerde öne çıkan cinsiyet tarihi araştırmaları literatürüne değerli bir katkı sunmakta, 591 sıradan (askerî olmayan) kadının terekesine odaklanmaktadır. Araştırmada, sahip oldukları eşya ve servetlerinin yanı sıra, unvanları, yaşadıkları mahalle gibi yönlerine de mercek tutulan klasik dönem İstanbul'undaki kadınların sosyo-ekonomik düzeyleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

7. Yakup Aydın, bir iktisat tarihçisi gözüyle 1577-1677 yılları arasında tespit ettiği 479 tereke üzerinden Galata'da servet dağılımını mekânsal düzlemde ele almakta ve servet haritalandırması yapmaktadır. Terekelerin büyük veri oluşturma potansiyelini uygulamalı olarak göstermesi bakımından Aydın'ın bu çalışması oldukça önemlidir.

8. Muhammet Bedrettin Toprak'ın makalesi, yine bir iktisat tarihçisinin penceresinden terekelerin değerlendirme biçim ve yöntemlerine odaklanmaktadır. Terekeler, nüfusla ilgili ne söyler, terekelerin sundukları veriler servet birikimi ve düzeylerine dair gerçekliği tam olarak yansıtmakta mıdır, mülkiyet kapsamında olmakla birlikte terekelere girmeyen mal ve mülklerin neler olduğu gibi sorular çalışmanın ilgilendiği ve cevap aradığı önemli başlıklardır. Çalışma, bu gibi sorular etrafında terekelerin hangi yöntem ve sorgulamalarla değerlendirilebileceğine, ayrıca bu kaynakların hangi zayıf yönlerinin bulunabileceğine dikkat çekmektedir.

9. Naz Ecem Çınaryılmaz'ın bir tereke üzerinden Karaköy Kurşunlu Han'ın ticari fonksiyonuna dair tespitlerini içe-

ren makalesi, mimarlık tarihi alanında ticari yapıların işlevsel yönü bakımından terekelerin değerlendirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Ele aldığı attar terekesi, bahsi geçen handaki faaliyetlerin katman ve boyutlarını tahlil etmektedir.

10. Muhallefatları her zaman müsadere kıskacında bulunabilen ileri gelen kimselerin, mallarını bu etki alanının dışında bırakmak ümidiyle vakıf kurdukları bilinen ve söylenegelen bir gerçekliktir. Bu kimselerin kendilerini aslında birer "tereke" sahibi olarak değil de muhallefat sahibi olarak gördükleri ve dolayısıyla malları üzerinde İslâm miras hukukunun belirleyici rol oynamayacağını bilerek servetlerinin önemli bir bölümünü mecburen vakfetme yoluna gittikleri ancak bunun bile yeterli bir güvence sağlayamadığı da vâkidir. Merve Uçar Nurcan'ın çalışmasında bu olgunun güzel bir örneğine yer verilmekte, "usulünce" el konulan Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa Vakfı'nın müsadere süreci ele alınmaktadır. Bu yönüyle yapılan çalışma, vakıf kurmuş olsalar dahi ellerinde bulundurdukları malların "mülk" hükmünde görülmeyebileceğine dair Osmanlı son dönemi tereke ve muhallefât ikilemine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

11. Şüheda Tokat'ın tespit ettiği iki tereke üzerine hazırladığı makalesi, kongrede tebliğ olarak sunulmamış olmakla birlikte, belgelerin önemine binaen kitaba alınmıştır. Çalışmada, Şaban-ı Veli'nin torunlarından Şeyh Yahya Efendi'ye ve onun oğlu Abdullah Çelebi'ye ait olan terekeler incelenmektedir. Makale, Şaban-ı Veli'den sonraki silsilenin tespiti ve özellikle Şeyh Yahya Efendi'nin kültürel yönünün anlaşılması bağlamında tasavvuf tarihi literatürüne çok değerli bir katkı sunmaktadır.

12. Esra Karayel Muhacır'ın çalışması, terekeleri kitap kültürü bağlamında değerlendirmekte ve mevcut literatürü kitap

sahipliği teması etrafında kataloglamaktadır. Çalışmada şer'iyye sicilleri ve tereke kullanılarak kitaba dair ortaya çıkarılan veriler bir araya getirilmekte ve diğer araştırmacılara hazır bir açıklamalı katalog sunulmaktadır. "Terekelerde kitaplar" temalı böylesi bir çalışmanın ilk defa yapılmış olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır. Muhacır'ın bu önemli makalesi, kitap kültürü ve tarihi çalışanlar açısından önemli bir derleme olarak kendini göstermektedir.

Farklı araştırma sahalarının bakış açılarını bir araya getiriyor olması dolayısıyla bu kitap, terekeleri temel alacak ileriki çalışmalar için önemli bir kılavuz ve kaynak işlevine sahip olma özelliği ve iddiası taşımaktadır. Bu değerli çalışmanın ortaya çıkmasında farklı düzeylerde emek ve katkıları bulunan meslektaş, hoca ve dostlarım olmuştur. Başta beni düzenleme kuruluna davet ederek çok nitelikli, renkli ve heyecanlı geçen OSARK'ın bir parçası kılan kongre komitesine, bu sürecin profesyonelce yürütülmesine öncülük eden İsmail Hakkı Kadı, Selim Karahasanoğlu, Arif Bilgin, İhsan Fazlıoğlu'na, her aşamada çok değerli katkılarını esirgemeyen Ömer Faruk Can, Ayşe Karahan, Gülseren Duman Koç'a, tereke temalı oturumlarımızda yer alıp çok değerli bilgi, bulgu ve birikimlerini paylaşarak kongrenin daha da değerlenmesinde katkıları bulunan meslektaşlarıma ve panellerimizin bir hasılası olarak bu kitabın yayınlanması aşamasında da etkin bir rol üstlenerek pratikliği ve sonuç alıcı dokunuşları ile yayın sürecinin keyif ve ahenkle şekillenmesine öncülük eden Selim Karahasanoğlu'na ve nihai olarak da Ketebe Yayınları'nın yayın yönetmeni Furkan Çalışkan ile yayınevi editörleri İpek Karaltı ve Ayşe Nur Rana'ya teşekkür ediyorum.

Yazıları toplayıp kitap hazırlığına başladığım sıralarda vuku bulan ve Türkiye ile Suriye'yi sarsan 6 Şubat 2023 tarihli depremler, ne yazıktır ki büyük bir insanlık dramının yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu elem verici olay maalesef öylesine ağır sonuçlar doğurmuştur ki, insana telaffuz edilmesi dahi

zor gelecek sayıdaki can kaybı, bunların en acıklısı olmuştur. Diğer taraftan hayata tutunabilenlerin büyük kısmının ise, canlarından gayrı bir nesneleri dahi kalmamıştır. Tarihi belgeler olan terekelerde karşılaştığımız, kişinin vefatı sonrası malları ve vârislerinin tespiti ve taksimi şeklinde gelişen normal süreç, 2023 Depremi dolayısıyla maalesef ki çok büyük bir kitle için imkânsızlaşmış ve yaşanan deprem, ortada ne mukadder bir ölüm ne intikale konu bir mal ne de kimi ailelerde mal olsa dahi intikal edecek bir vâris bırakmamıştır. Bu kitabı, tanığı olduğumuz ve hafızalarımızda acı bir hatıra olarak kalan büyük depremin pençesinden kurtulamayanlara ve kurtulsalar da ancak acıları ile baş başa kalanlara, nâçizâne ithaf ediyorum.

Kenan Yıldız
Çengelköy, 29.04.2023

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANKARA'DA AİLELERİN SOSYAL VE DEMOGRAFİK YAPISI: TEREKELER ÜZERİNDEN TESPİTLER (1775-1800)

BETÜL TEZCAN*

Özet

Şer'iye sicilleri Osmanlı toplum yapısını incelerken başvurulan temel kaynaklardandır. Özellikle evlenme, boşanma gibi aile hayatına dair konularda pek çok belge içermesi nedeniyle, sosyal hayatla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Siciller içerisinde çeşitli konulardaki bazı belgeler dışında, tereke kayıtları da yer almaktadır. Tereke kayıtları, ayrı olarak tutulabildiği gibi, diğer tür belgelerle birlikte şer'iyye sicilleri içerisinde de karşımıza çıkabilmektedir.

Tereke, ölen kişilerin geride bıraktıkları her türlü mal ve eşyayı ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Tereke kayıtları, kişilerin mal varlıklarına ve sosyo-ekonomik durumlarına dair önemli ipuçları verdiği gibi, eş ve çocuk sayıları hakkında da bilgi sunarak Osmanlı demografik yapısının anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, Ankara'da ailelerin sosyal ve demografik yapısını 18. yüzyılın son

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
e-posta: btezcan@ybu.edu.tr

çeyreğine tarihlenen tereke kayıtları ışığında ele almaktadır. Bu amaçla, 1775-1800 yıllarını kapsayan Ankara Şer'iyye sicillerinden beş defter taranmış ve tespit edilen 187 tereke incelenmiştir. İncelenen tereke sahiplerinin cinsiyet ve kimlikleri, çok eşlilik durumları ve çocuk sayıları, araştırmanın temellendirilmesini sağlayacak verileri teşkil etmiştir. Böylece 18. yüzyılın son çeyreğinde Ankara'da aile, söz konusu veriler çerçevesinde incelenmiş olup Anadolu'da bulunan önemli bir Osmanlı kazasının sosyal ve demografik yapısı bir bölümüyle açığa çıkarılmış olacaktır.

Giriş

Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi çalışmalarında tereke kayıtlarının önemli bir yeri vardır. Tereke; ölen kişilere ait her türlü mal ve eşyanın tespit ve taksimini gösteren, muhallefât, kısmet ve metrûkât terimleri ile de ifade edilen bir belge türüdür. Müstakil olarak kayıt altına alınabilen kassâm defterleri haricinde, diğer şer'iyye sicilleri içerisinde önemli ölçüde terekeye rastlanmaktadır.[1] Aslında bu noktada kelime manası olarak birbirini karşılayabilen söz konusu ifadelerin, terim manasıyla birbirinden ayrıldığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim, muhallefât kayıtları idarî bir tasarrufla gerçekleşen müsâdere uygulaması dolayısıyla tutulmuş dokümanlar iken, siciller içerisinde yer alan terekeler şer'î hukuktan kaynaklanan miras paylaşımına ilişkin kayıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.[2] Başta miras hukuku olmak üzere, çeşitli konularda önemli veriler sunan bu kayıtlar, Osmanlı sosyo-ekonomik yaşamına dair önemli ipuçları verir. Şer'iyye sicilleri içerisinde yer alan evlilik akidleri, boşanma

1 Tahsin Özcan, "Muhallefât", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020).

2 Fatih Bozkurt, "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013): s. 194.

ve beraberinde gelen bazı hukukî meseleler, nafaka, vesayet, mehir vb. dava kayıtları gibi tereke kayıtları Osmanlı ailesine ve demografisine ilişkin kaynak niteliği taşır. Bu niteliğinden hareketle, çalışmada Ankara Şer'iyye sicilleri içerisinde tespit edilen terekelerden istifade edilerek 18. yüzyılın son çeyreğinde Ankara'da ailenin sosyal ve demografik yapısı incelenecektir.

Ankara'da ailenin sosyal ve demografik yapısını yirmi beş yıllık bir dönemde incelemek amacıyla, terekelerin yer aldığı siciller genel kabul gören bir usulle, yaklaşık beş yıllık aralıklarla seçildi. Ancak bunun yeterli gelmeme ihtimaline karşılık, en az 100 terekenin incelenmiş olması hedeflendi. Bu amaçla çeyrek yüzyılın başından ve sonundan birer sicilin alınmış olmasına dikkat edilerek nihayetinde beş adet Ankara Şer'iyye sicili tarandı ve toplam 187 tereke kaydına bakılmış oldu.[3] Çalışma dönemine denk gelen sicillerden ikisinin yüksek lisans tezi olarak transkripsiyonlarının yapılmış olması dolayısıyla, bu sicillerin söz konusu çevirilerinden istifade edildiği belirtilmelidir.[4] Bu noktada emeği göz ardı etmemek adına, metinde diğer sicillerle birlikte bir bütünlük oluşturması amacıyla, çevirisi yapılmış sicillere metin boyunca, arşiv kayıtlarında yer aldığı şekliyle atıf yapılacağını belirtmek gerekmektedir.

Tespit edilen tereke sayıları, sicil numarası ve tarih aralığına göre şu şekildedir:

---

3 Çalışmada 164, 171, 178, 189, 191 numaralı Ankara Şer'iyye sicilleri kullanılmış olup bundan sonra metin boyunca Ankara Şer'iyye Sicili "Ankara ŞS" şeklinde gösterilecektir.

4 Asuman Uzun, "857 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili H. 1195-1196/M. 1781-1782" (yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2004, 171 Numaralı Ankara ŞS); Ebru Çelik, "178 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili (H. 1202-1205/1797-1791) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2022).

Sicil Numarası	Tarih Aralığı	Tereke Sayısı
164	1775-1776	27
171	1781-1782	39
178	1787-1791	25
189	1796-1798	57[5]
191	1798-1799	39

Ankara'da Ailelerin Sosyal ve Demografik Yapısı

Tereke kayıtlarının, Osmanlı aile yapısına dair önemli kaynaklar olduğu kuşkusuzdur. Bu kayıtlar, eşler ve çocuklar ile mirastan pay sahibi olan ve yakınlık dereceleri ile belirtilen diğer vârislere ilişkin sayısal bir döküm niteliği taşımakta ve dolayısıyla miras hukukunun çizdiği çerçevede aile ve toplum bireyleri ile ilgili net bilgiler vermektedir. Nitekim, tereke sahibinin eş ve çocuklarından sonra, ebeveyni, kardeşleri, amcası, halası, yeğenleri, dede ve ninesi tereke kaydında sıralanan vârisleridir.[6] Terekeler; ölen şahısların çocuk sayıları, çok eşlilik durumları ve aile nüfusuyla ilgili sunduğu bilgiler dışında, miras hukuku bakımından akrabalık ilişkilerinin boyutunu da göstermektedir. Bu konular temel alınarak Osmanlı ailesi üzerine yapılan çalışmalarda tereke kayıtlarından yoğun olarak istifade edilmektedir.[7]

5 Kayıtlardan biri, mükerrer olduğu fark edilmesine rağmen, vâris olarak belirtilen çocuklar farklılaştığından ve sayısal sonuçları ciddi oranda etkilemeyeceği düşüncesiyle sayıya dâhil edilmiştir.

6 Muhammet Bedrettin Toprak, "Osmanlı İstanbul'unda Demografi, Servet ve Eşitsizlik: 18. Yüzyıl Tereke Defterlerinden Bir Analiz" (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2022), s. 106.

7 Bu çalışmaların çerçevesi ve mahiyeti hakkındaki bilgiler için bkz. Fatih Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Çalışmaları," *Tarih Dergisi* 0/54 (2012): s. 97-98.

Ailenin nüfusu, yapısı ve ekonomik imkânları ile ilgili bilgiler verdiği gerçeği bir yana bırakılırsa tereke kayıtlarının, Osmanlı ailesinin bugünkü tabirle çekirdek veya geniş aile olup olmadığına dair veri sunduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Çünkü terekelerde kayıtlar miras hukukuna göre yer aldığından, şahsın kimlik ve ikamet bilgileri, varsa ölüm nedeni belirtilip daha sonra da terekesinin taksim edileceği şahıslar sadece yakınlık dereceleri bakımından sıralandığından, bu şahısların bir arada yaşayıp yaşamadığı, medeni halleri gibi bilgiler çoğunlukla yer almaz. Bu da ailenin, bugünkü manada büyükanne, büyükbaba, kardeşler, eş ve çocuklar, torunlar vb. bir arada yaşadığı ortak ikamete sahip geniş aile kavramını kanıtlamaz. Ancak elbette, tereke sahiplerinin birçoğunun geride müstakil yani kendilerine ait ev bırakmış olmaları çekirdek aile kavramını destekler görünse de, gelenek ve bazı vecîbeleri göz önünde bulundurmak, ailede büyük anne-babaların da yaşadığı düşüncesine götürebilir.[8] İlaveten, Osmanlı toplumunun çekirdek aile özelliği göstermemesinin nedenlerinden biri olarak da, toprağa dayalı bir hayat tarzına sahip olması gösterilmektedir.[9] Osmanlı toplumunda çekirdek aile kavramına dair çeşitli görüşler sunulmakla birlikte, güncel çalışmalardan birinde bu olgu sicillere dayalı olarak kadınların temsil hakları çerçevesinde değerlendirilmiş, buna göre bir fikir ortaya konmuştur. Şöyle ki; eşleri savaşta olan kadınların eşlerinin hukuki meseleleri ile ilgili olarak mahkemeye başvurma ve aynı zamanda çocuklarına vasi tayin edilme durumları, çekirdek aileye işaret sayılmıştır.[10]

---

8 Ömer Demirel, "1700-1730 Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı," *Belleten* 54/211 (2000): s. 953; Ömer Demirel, Adnan Gürbüz ve Muhittin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* Cilt 1 (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s. 111.

9 İsmail Doğan, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri", *Osmanlı,* Cilt 5 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 394.

10 Detaylı bilgi için bkz. Nuray Urkaç Güler, "Savaş Döneminde Kadın ve Aile: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde İstanbul" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022).

Meselenin hukuki temelleri ve savaş, hastalık gibi zaruri şartlar doğuran bazı sebepleri olabileceğini düşünmek, konuyla alakalı kanaat oluştururken yanılgıya düşmekten alıkoyacaktır. Bununla birlikte, tereke incelemeleri neticesinde, bugünkü manada bir çekirdek aile kavramından bahsedilecekse onun niceliksel yapısına dair bir kanaat muhakkak doğar. Çünkü her ne kadar, çocuklardan bir kısmı büyümüş, ihtimal dâhilinde evlilik veya başka bir sebeple ayrı bir evde veya başka bir şehirde yaşamış da olsa, sonuç itibarıyla anne babasının dâhil olduğu temel ailenin bir parçasıdır ve bu mensubiyet ailenin demografisine dair önemli bir fikir oluşturur.

Terekelerin; tereke sahipleri göz önünde bulundurularak, kimlik ve mesleğe dair bilgi verdiği, tek veya çok eşliliğe dair önemli kaynaklar olduğu, çocuk sayılarına ilişkin detaylı veriler sunduğu gerçeğinden hareketle aşağıda bu hususlar ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

Tereke Sahiplerinin Cinsiyet ve Dinî Kimlikleri

İncelenen terekelerin sahipleri bu çalışmada, başta cinsiyetlerine göre tasnif edildi. Müslüman erkeklerde kimin oğlu oldukları belirtilirken *bin*, gayrimüslimlerde ise *veled* ibareleri, yine tereke sahiplerini belirtirken Müslümanlar için *fevt, müteveffâ, müteveffiye*, gayrimüslimler içinse *helâk, hâlik* ibareleri tercih edilmiştir. Dolayısıyla şahısların dinî mensubiyetlerine işaret eden isimlere sahip olmalarının yanı sıra, bu şekilde kaydedilmeleri, gayrimüslim tebaadan olup olmadıklarına dair önemli bir detay sunmaktadır. Bu bağlamda, **Tablo 1**'de de gösterildiği gibi; 187[11] tereke içerisinde, her ne kadar erkek

11 Gâib iki zımmînin tereke tespitine dair kayıt bu sayıya dâhil edilmedi. Ankara ŞS, 189, 68/198 (27 Zilkade 1210/3 Haziran 1796). Es-Seyyid Hasan b. Mustafa'nın tereke kaydı içerisinde vârislerinden amcaoğlu Hüseyin'in de vefat ettiği, verasetin 1 eş, 2 erkek ve 3 kız çocuğuna intikal ettiğine dair bilgi, ayrıca sayı dâhiline alınmadı. Bkz. Ankara ŞS, 191, 86/269 (24 Muharrem 1214/28 Haziran 1799). Aynı şekilde Kalecik Han'da misafirken gâib olan bir vâizin de terekesi sayılmadı. Ankara ŞS, 178, 48/74 (27 Zilkade 1205/28 Temmuz 1791).

olduğu bilinse de kimliği belirsiz 1 tereke sahibi hariç olmak üzere, erkek tereke sahiplerinin 96'sının Müslüman, 37'sinin gayrimüslim olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten, 43 terekenin Müslüman kadınlara ait olduğu, geriye kalan 10 tereke sahibinin ise gayrimüslim kadınlar oldukları görülmüştür. Bu sayılar içerisinde 8 tereke sahibinin Ankaralı olmadığı bilgisi de mevcuttur. Dolayısıyla Ankaralılara ait 178 terekenin varlığı, Müslümanların %75,84 oranıyla mahkemede gayrimüslimlerden daha fazla tereke kaydına sahip olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Bu oran 18. yüzyılın başlarında %82,6'dır.[12] Fakat, bu veriler tek başına değerlendirildiğinde bir yanılgıya düşme ihtimali söz konusudur. Zira, coğrafyadaki yekûn nüfus içerisinde Müslüman nüfusun sahip olduğu toplam da önemlidir. Dava kayıtları dikkate alındığında, mahkemede hak arama ve dolayısıyla tereke meselesinde yaşanan anlaşmazlığı mahkemeye taşıma oranının, Müslüman nüfusun fazlalığı ile doğru orantılı olduğu sonucuna varılmaktadır. Gayrimüslimlerin mahkeme kayıtlarındaki varlıklarının ise %25'ten daha az bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Tereke Sahipleri

Toplam Tereke	Kimliği Bilinmeyen	Müslüman Erkek	Gayrimüslim Erkek	Müslüman Kadın	Gayrimüslim Kadın
187	1	96 (4'ü Ankaralı değil)	37 (4'ü Ankaralı değil)	43	10

Mahkemeye taşınan tereke meselelerini, tereke sahiplerinin dinî hüviyetleri dışında cinsiyetleri bakımından kıyaslamak konunun bir başka boyutunu ifade eder. Bu açıdan değerlendirildiğinde, erkeklerin mahkemeye başvurma oranının

12 Demirel, "Ailenin Niceliksel Yapısı", s. 946.

kadınlara nispetle daha fazla olduğu görülür. Nitekim; Müslüman kadınların %24 civarında bir orana sahip olduğu toplam kadın terekelerine bakıldığında, kadınların mahkemeye başvuru oranı, erkeklere kıyasla yaklaşık %30 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, kadınların, mahkemeye başvurma imkânının zor veya sınırlı olduğunu düşündürdüğü gibi, ayrıca sosyo-ekonomik anlaşmazlıklara konu olmayacak mahiyet ve nicelikte tereke bırakmış olmaları veya terekelerinin mahkemeye taşınmadan paylaşılmış olması da ihtimal dâhilindedir. Ankara terekeleri üzerinde kadın ve erkek oranları ile ilgili ulaşılan bu sonuçların bir benzerini %31,69 oranıyla Konya sicilleri içerisinde yer alan terekeler sunmaktadır.[13] Ankara'da tereke sahibi kadınların mahkemedeki varlığı 18. yüzyılın ilk çeyreğinde %20 oranındadır.[14] Dolayısıyla yüzyılın ilk ve son çeyreği arasında, kadın tereke sahiplerinin oranında nispî bir artış olduğu görülmektedir.

Tereke Sahiplerinin Memleketleri ve İkamet Alanları

İncelenen 187 tereke sahibinden 8 kişinin aslen Ankaralı olmayıp bir sebeple Ankara'da bulunduğu, Ankara'da veya ona bağlı mahallerde öldüğü tespit edilmiştir. Memleketleri olmamasına karşılık Ankara sınırları içerisinde gerçekleşen vefatları dolayısıyla, terekeleri burada tutulan bu isimlerin Kahireli,[15] Gürcistan İcareli,[16] Niğdeli,[17] Kayserili[18] ve

13 Muhittin Tuş ve Bayram Ürekli, "Osmanlı'da Ailenin Niceliği, Eş Durumu ve Çocuk Sayıları: Konya Örneği", *Kafalı Armağanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), s. 270.

14 Demirel, "Ailenin Niceliksel Yapısı", s. 947.

15 Ankara ŞS, 171, 73/135 (29 Zilhicce 1195/16 Aralık 1781).

16 Ankara ŞS, 171, 95/172 (10 Rebiülevvel 1196/23 Şubat 1782).

17 Ankara ŞS, 171, 100/180 (9 Rebiülâhir 1196/24 Mart 1782).

18 Ankara ŞS, 191, 49/174 (2 Şaban 1213/9 Ocak 1799); Ankara ŞS, 171, 69/129a (Evâhir-i Zilkade 1195/Kasım 1781); Ankara ŞS, 171, 69/129b (23 Safer 1196/7 Şubat 1782); Ankara ŞS, 189, 51/156 (10 Şevval 1210/18 Nisan 1796).

Seferihisarlı[19] oldukları görülür. Misafirler arasındaki gayrimüslimlerden 1'i Seferihisarlı, 3'ü Kayserilidir. Bunlardan Merak v. Bağdisar isimli gayrimüslimin, terekesinin teslimine dair kayıtta her ne kadar nereli olduğu açıkça belirtilmese de varislerinin Kayseri'de yaşıyor olması kendisinin de Kayserili olduğuna işaret sayılmıştır.[20] Misafirler arasında kadın bulunmamaktadır. Kimliği ve memleketi bilinmeyen 1 tereke sahibi vardır.[21] Geriye kalan 178 tereke sahibinden 10'u Ankara'nın muhtelif köylerinden olup içlerinden 2'si kadındır.[22] Yani bu durumda Ankaralı olan tereke sahiplerinden yaklaşık %5,6'sı köylerden olup içlerinde gayrimüslim bulunmamaktadır. Bunlar haricindeki 168 tereke sahibi ise şehrin çeşitli mahallelerindendir.

Ankara'da misafirken vefat eden isimler incelenirse, dinî veya başka sebeplerle Ankara'da bulunan az sayıdakiler hariç tutulduğunda, çoğunluğunun mesleği icabı Ankara'da bulunduğu, bu manada ticaretle uğraşanların başı çektiği görülür. Bu durum Ankara'nın; Anadolu'nun ortasında yer alması, ticaret konusunda önemli bir yere sahip olan Kayseri'ye yakın olması ve ayrıca İstanbul'a giden yol üzerinde bulunması dolayısıyla Osmanlı yerel ticareti için de mühim bir bölge olduğunu gösterir. Ankara'da vefat eden misafirlerin pek çoğunun Kayseri'den olması da Kayseri ile ticari ilişkilerin yoğun olduğuna işaret etmektedir.

Gerek aile özelinde gerek toplum genelinde sosyal ve demografik durumu etkileyen önemli faktörlerin başında göç olgusu gelmektedir. İster evlilik gibi sosyal bir sebeple, ister ticaret veya meslek gereği ekonomik bir sebeple olsun, Ankara

19 Ankara ŞS, 189, 65/190 (5 Zilkade 1210/12 Mayıs 1796).

20 Ankara ŞS, 171, 69/129b (23 Safer 1196/7 Şubat 1782).

21 Ankara ŞS, 171, 68/126 (Evâsıt-ı Zilkade 1195/Ekim sonu-Kasım başı 1781).

22 Ankara ŞS, 178, 71/101 (22 Şevval 1205/24 Haziran 1791); Ankara ŞS, 191, 55/187 (2 Ramazan 1213/7 Şubat 1799).

terekelerindeki bazı veriler aile bireylerinin birbirinden farklı yerlerde, şehirlerde yaşadığını da göstermektedir. Ankara dışında yaşadığı anlaşılan bazı vârislerin varlığının, ailenin nüfusunu dolayısıyla da demografik yapısını etkilediği ifade edilebilir. Mesela, tereke sahiplerinin vârisleri arasındaki kız çocuklarından Ankara dışında yaşayanların eşleri sebebiyle başka şehirde oldukları, yani evlilik nedeniyle Ankara'dan ayrıldıkları düşünülmektedir.[23] Aynı şekilde erkek vârislerden bazılarının başka şehirde ikamet etmelerinin muhtemel sebepleri arasında ticaret ve meslekleri yer almaktadır.[24] Bazı tereke sahiplerinin, Ankara dışındaki mahallerde vefat etmiş olmaları, sosyo-ekonomik nedenlerin etkisini göstermektedir. Zira bunlardan birkaçının ticaret maksadıyla bulundukları yerlerde vefat ettikleri anlaşılmaktadır.[25] Ayrıca bir kısım tereke sahibinin, ister ticaret ister seyahat maksatlı olsun, Ankara haricinde bulunmaları veya bu mahallerdeyken vefat etmiş olmaları, tek başına dahi demografik sirkülasyonun göstergesidir.[26]

Bazı vârislerin *gâib* olarak kaydedilmiş olması da meselenin başka bir boyutudur. Gâib; kayıp anlamına gelen ve hayatta olduğu tahmin edildiği halde, nerede olduğu bilinmeyen kimseyi ifade etmek üzere kullanılan terimdir. Miras hukuku bakımından, öldüğü kesinleşmediği için sağ olduğu halde alacağı miras hissesi, kendisine teslim edilmek üzere ayrılır.

23 Ankara ŞS, 164, 45/169 (5 Zilkade 1189/28 Aralık 1775); Ankara ŞS, 191, 71/226 (26 Zilkade 1213/1 Mayıs 1799).

24 Ankara ŞS, 189, 64/188 (15 Şevval 1210/23 Nisan 1796); Ankara ŞS, 189, 62/187 (10 Ramazan 1210/19 Mart 1796); Ankara ŞS, 191, 47/169 (20 Receb 1213/28 Aralık 1798).

25 Ankara ŞS, 164, 36/144 (27 Receb 1189/23 Eylül 1775); Ankara ŞS, 178, 78/109 (20 Ramazan 1205/23 Mayıs 1791).

26 Ankara ŞS, 171, 95/170 (Evâsıt-ı Rebiülevvel 1196/Şubat sonu-Mart başı 1782); 60/114 (5 Şevval 1195/24 Eylül 1781); 68/128 (22 Zilkade 1195/9 Kasım 1781); Ankara ŞS, 178, 74/105 (20 Şevval 1205/22 Haziran 1791); Ankara ŞS, 189, 36/128 (23 Receb 1210/2 Şubat 1796); Ankara ŞS, 191, 42/159 (23 Cemâziyelevvel 1213/2 Kasım 1798).

Ölümü kesinleşirse veya buna hükmedilirse de hissesi, taksimat sırasında ölü varsayıldığı üzere hesaplanıp pay edilerek mirasçıları arasında taksim edilir.[27] Terekelerde gâibliğe sebep olan durum ifade edilmiş olsun ya da olmasın, bu tarz hadiselerin varlığı insanı dönemin sosyo-ekonomik ve hatta siyasi şartlarını düşünmeye sevk etmektedir. Herhangi bir sefere veya savaşa katılmış olmak, bir seyahat veya ziyaret nedeniyle başka bir şehre gitmiş olmak gibi nedenlerle akıbetin bilinmemesi hukuki bazı sonuçlar doğurmanın yanı sıra, demografik durumu da etkilemiş olmaktadır. Terekelerde, gâib mirasçılar arasında anne-baba, kardeşler bulunduğu gibi çocuklar da yer almaktadır.[28] Yalnız mirasçıların gâiblik hali değil, tereke sahiplerinin ölüm nedenleri de demografik yapıya etki eden çeşitli durumları ifade etmektedir. Daha ziyade yıkıntı altında kalmak veya boğulmak suretiyle kaza sonucu ölenler olduğu gibi, mücadele veya muharebe esnasında yaralanarak vefat edenler de mevcuttur.[29]

Tereke Sahiplerinin Unvan, Lakap ve Meslekleri

Ankaralı tereke sahiplerinin unvanları, lakapları ve meslekleri doğal olarak farklılıklar göstermektedir. Burada tereke sahiplerinin bu yönlerine mercek tutulacaktır.

---

27 Beşir Gözübenli, "Mefkûd", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003).

28 Ankara ŞS, 164, 45/169 (5 Zilkade 1189/28 Aralık 1775); Ankara ŞS, 178, 47/73 (28 Cemâziyelâhir 1205/4 Mart 1791); 72/102 (22 Şevval 1205/24 Haziran 1791); Ankara ŞS, 189, 40/134 (12 Şaban 1210/21 Şubat 1796); 58/177 (18 Şaban 1210/27 Şubat 1796); Ankara ŞS, 191, 47/169 (20 Receb 1213/28 Aralık 1798); 56/188 (Gurre-i Ramazan 1213/6 Şubat 1799); 78/245 (24 Zilhicce 1213/29 Mayıs 1799).

29 Ankara ŞS, 164, 38/153 (10 Şaban 1189/6 Ekim 1775); 59/206 (27 Muharrem 1190/18 Mart 1776); Ankara ŞS, 171, 50/101a (4 Şaban 1195/26 Temmuz 1781); Ankara ŞS, 189, 64/188 (15 Şevval 1210/23 Nisan 1796); Ankara ŞS, 191, 88/276 (Safer 1214/Temmuz 1799).

Unvanlar ve Lakaplar

Sosyal içerikli pek çok konuyu içeren şer'iyye sicillerinde ve dolayısıyla onun bir parçası olarak terekelerde rastlanılan unvan ve lakaplar, Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yapısının birer işaretçisidir. Nitekim Ankara terekelerinde karşılaşılan pek çok unvan ve lakap dönemin Ankara halkına ve daha özelde ailesine dair fikir vermektedir.

İncelenen terekelerde çok sayıda seyyid unvanlı tereke sahibi olması oldukça dikkat çekicidir. Seyyid, cahiliye devri Arap toplumunda, kabile başkanı olarak seçilen saygın kimseler için kullanılan bir unvandı; asalet, zenginlik, yaşça büyüklük, hitabet vb. özellikler buna ulaşmakta etkiliydi. Benzer şekilde, şerif de asil bir soydan gelen kabile reisi kimliğini ifade ediyordu.[30] Seyyid unvanı terim manasıyla ise, Hz. Muhammed'in torunları Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelenleri ifade etmek üzere kullanılmakta olup şerif unvanıyla birbiri yerine de geçmektedir.[31] Osmanlı Devleti'nde, peygamber soyundan geldiği kabul edilen seyyid ve şeriflerin önemli bir nüfuzu bulunmakta, bu nüfuz onlara çeşitli imtiyaz ve muafiyetler sağlamaktaydı.[32] Nitekim, bürokrasi ve ilmiye içerisinde üst düzey görevler alırlar, saygın kabul edilerek hürmet görürler, askerî sınıftan sayılarak çeşitli vergilerden muaf tutulmalarının yanı sıra, ihtiyaç sahibi olanlarına da maaş verilerek maddi destek sağlanırdı.[33]

Terekelerde seyyid unvanıyla çok sık karşılaşılması, söz konusu unvanın terim manasıyla kullanılıp kullanılmadığı hususunda tereddüt oluşturmaktadır. İncelenen 92 tereke sahibi Ankaralı

30 Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009).

31 Ayhan Işık, "Meşîhat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîb'ül-Eşrâflık Müessesesi" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), s. 24-25.

32 Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)," *Belgeler Dergisi* 3/5-6 (1966): s. 8; Küçükaşcı, "Seyyid".

33 Söz konusu imtiyazların detayları için bkz. Işık, "Seyyidler ve Nakîb'ül-Eşrâflık Müessesesi", s. 165-198.

Müslüman erkeklerden %35,8'i (33 kişi) bu unvana sahiptir. Görüldüğü üzere, 18. yüzyılın son çeyreğinde oldukça yüksek olan bu oran, yüzyılın başlarında %10 civarındadır.[34] Bu tespitler her ne kadar seyyid olanların nicelik olarak arttığına işaret etmekteyse de somut değerlendirmeler ancak bu durumun gerçekliği, nedenleri ve tutarlılığı bakımından daha zengin bir veri setinin oluşturulması ve açının daha da genişletilmesi sonucunda yapılabilir. Bu bakımdan söz konusu tespitlerin bu haliyle bırakılması şimdilik yeterli görülmektedir.

Kadınlar arasında da seyyide, şerife unvanlı olanlara rastlanmıştır. Tereke sahibi erkeklerin eşleri olan seyyide ve şerifeler haricinde, incelemeye konu olan bu iki unvanlı tereke sahibi kadınlara bakıldığında, asıl isimden önce, 2 seyyide, 12 şerife kullanıldığı görülmüştür. Ancak bunların unvan olarak değil de tek başına ya da ikinci bir isim olarak kullanıldığı da görülmektedir. Diğer taraftan, hepsinin babası seyyid veya şerif unvanlı olmayıp, terekelerde de görüldüğü üzere, çocuklara seyyide ve şerife unvanları annelerinden de gelebilmektedir.[35] Bu noktada, eş seçiminde unvana bakılıp bakılmadığı hususu da ifade edilmelidir. Kadınların bazılarının eşlerinin seyyid unvanlı oldukları görülse de bazı eşlerin, en azından kayıtlarda ifade edildiği şekliyle, seyyid unvanlı olmadıkları anlaşılmaktadır.

Terekelerde karşılaşılan ayırıcı bir başka vasıf da hacı unvanıdır. Terekesi kaydedilen Müslüman erkeklerden 6'sının bu unvana sahip oldukları tespit edilmiştir.[36] Bu sayı, tereke

34 Demirel, "Ailenin Niceliksel Yapısı", s. 948.

35 Bu hususla ilgili ayrıca bakılabilir: Sevda Fişne, "Osmanlı Dönemi Ankara'sında Sosyo-Ekonomik ve Demografik Açıdan Seyyide ve Şerifeler" (yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013); Işık, "Seyyidler ve Nakîb'ül-Eşrâflık Müessesesi", s. 83.

36 Ankara ŞS, 164, 38/153 (10 Şaban 1189/6 Ekim 1775); Ankara ŞS, 171, 99/178 (5 Rebiülâhir 1196/20 Mart 1782); 171, 103/187 (6 Rebiülâhir 1196/21 Mart 1782); Ankara ŞS, 189, 42/139 (19 Şaban 1210/28 Şubat 1796); 51/157 (11 Şevval 1210/19 Nisan 1796); 57/175 (15 Şevval 1210/23 Nisan 1796).

sahibi Müslüman erkeklerin yaklaşık %6,5'ini oluşturur. Bunlardan 2'si aynı zamanda seyyid unvanlı olup[37] es-Seyyid el-Hâc Ali Ağa aynı zamanda pazarbaşıdır.[38] Ayaş'a bağlı Uruş köyünden olan Hacı Mustafa b. Ahmed'in hacdan dönerken Çiftehan Mahallesi'nde vefat ettiği anlaşılıyor. Konu edindiğimiz hacılar arasında köyden bir isim olmasının yanı sıra bu şahsı farklı kılan bir başka özelliği, 3 erkek ve 4 kızının bulunması, diğer bir ifadeyle çok çocuklu olmasıdır.[39] Kadın tereke sahipleri arasında ise hâce unvanı taşıyan yoktur. Gayrimüslimler arasında *acı* unvanlı 2 erkek tereke sahibi tespit edilmiştir.[40] Dinî bir vazifenin yerine getirilmesi ile alınmış hacı unvanı dışında, *Kur'ân*'ı ezberleyen kişilere verilen hafızlık unvanına ise, terekelerde 3 kez rastlanmıştır.[41]

Efendi unvanlı bazı tereke sahipleri de mevcuttur. Bu unvan tek başına kullanılabildiği gibi,[42] diğer bazı unvanlarla birlikte de kayıtlarda yer almıştır. Seyyid unvanıyla birlikte kullanıldığı 5 tereke 1796 yılına tarihlenmektedir.[43] Bu terekelerden birinde seyyidin yanı sıra baba unvanı da kullanılmıştır ki, tereke sahibi Hacı Bayram Veli Mahallesi'nden es-Seyyid Ahmed Baba Efendi, Hüseyin Gazi Tekkesi şeyhidir.[44] Sofcular şeyhi

37 Ankara ŞS, 171, 103/187 (6 Rebiülâhir 1196/21 Mart 1782); Ankara ŞS, 189, 42/139 (19 Şaban 1210/28 Şubat 1796).

38 Ankara ŞS, 189, 42/139 (19 Şaban 1210/28 Şubat 1796).

39 Ankara ŞS, 171, 99/178 (5 Rebiülâhir 1196/20 Mart 1782).

40 Ankara ŞS, 171, 77/144 (Gurre-i Muharrem 1196/17 Aralık 1781); 191, 81/254 (Zilhicce 1213/Haziran 1799).

41 Ankara ŞS, 189, 49/152 (22 Ramazan 1210/31 Mart 1796); 72/208 (20 Zilkade 1210/27 Mayıs 1796); Ankara ŞS, 191, 62/204 (22 Şevval 1213/29 Mart 1799).

42 Ankara ŞS, 164, 45/169 (5 Zilkade 1189/28 Aralık 1775).

43 Ankara ŞS, 189, 36/128 (23 Receb 1210/2 Şubat 1796); 53/162 (12 Şevval 1210/20 Nisan 1796); 78/219 (20 Zilhicce 1210/26 Haziran 1796); 88/240 (15 Şaban 1210/24 Şubat 1796); 89/241 (21 Safer 1211/26 Ağustos 1796).

44 Ankara ŞS, 189, 78/219 (20 Zilhicce 1210/26 Haziran 1796). Tekke için bkz. Ahmet Köç, "İdari ve Mali Açılardan XVII. Yüzyılda Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 0/72 (2014): s. 15-42.

olduğu anlaşılan ve efendi unvanlı bir diğer isim de Ali Efendi ibn el-Hâc Süleyman Efendi'dir.[45] Bunun haricinde efendi unvanı, eşrâf-ı kuzâttan olduğu ifade edilen ve Mimarzâde olarak bilinen Mehmet Şakir Efendi'nin kaydında olduğu gibi lakaplarla birlikte de kullanılmıştır.[46] Bu arada, baba lakabının ikinci kez kullanımı da Erzurum Mahallesi'nden Mehmed b. Mustafa'nın terekesinde görülür.[47]

Çelebi unvanının görüldüğü 3 kişiden 1'i aynı zamanda seyyid unvanına da sahiptir.[48] Ağa, terekelerde görülen bir diğer unvan olup, Ankara'da 5'i aynı zamanda seyyid unvanlı olmak üzere 8 tereke sahibinde karşımıza çıkmaktadır.[49] Bunlar dışında molla unvanına, 1'i lakabıyla birlikte olmak üzere, 2 tereke sahibinde; [50] dedeye 2 terekede[51] ve beşeye ise 1'i topal lakaplı, 2'si seyyid unvanlı olmak üzere 8 kişide rastlanmıştır.[52]

Terekelerde unvanlar haricinde açıklayıcı ve şahısları tanıtıcı unsur olarak bazı lakapların yer edinmiş olması dikkat çekicidir. Rastlanan lakaplardan bazıları şunlardır; Köse, Koca

45 Ankara ŞS, 171, 65/124 (Evâhir-i Şevval 1195/Ekim 1781).

46 Ankara ŞS, 178, 64/90 (15 Şevval 1205/17 Haziran 1791).

47 Ankara ŞS, 191, 89/278 (5 Safer 1214/9 Temmuz 1799).

48 Ankara ŞS, 189, 58/177 (18 Şaban 1210/27 Şubat 1796).

49 Ankara ŞS, 189, 37/129 (25 Receb 1210/4 Şubat 1796); 42/139 (19 Şaban 1210/28 Şubat 1796); 58/177 (18 Şaban 1210/27 Şubat 1796); 64/188 (15 Şevval 1210/23 Nisan 1796); 86/236 (6 Safer 1211/11 Ağustos 1796); 90/242 (4 Safer 1211/9 Ağustos 1796); Ankara ŞS, 191, 59/199 (20 Şaban 1213/27 Ocak 1799); 88/276 (Safer 1214/Temmuz 1799).

50 Ankara ŞS, 171, 60/114 (5 Şevval 1195/24 Eylül 1781); 171, 86/154 (Gurre-i Safer 1196/16 Ocak 1782).

51 Ankara ŞS, 164, 52/187 (23 Zilhicce 1189/14 Şubat 1776); Ankara ŞS, 189, 66/192 (6 Zilkade 1210/13 Mayıs 1796).

52 Ankara ŞS, 164, 59/203 (20 Muharrem 1190/11 Mart 1776); 63/215 (Evail-i Safer 1190/Mart 1776); 67/222 (15 Rebiülevvel 1190/4 Mayıs 1776); Ankara ŞS, 189, 42/140 (22 Şaban 1210/2 Mart 1796); Ankara ŞS, 171, 98/177 (Gurre-i Rebiülâhir 1196/16 Mart 1782); Ankara ŞS, 191, 36/148 (20 Rebiülevvel 1213/1 Eylül 1798); 49/174 (2 Şaban 1213/9 Ocak 1799); 64/213 (8 Zilkade 1213/13 Nisan 1799).

Cebir, Azizoğlu, Bostancıoğlu, Cebiroğlu, Kahveci-şikârcıoğlu, Yolcuoğlu, Minnetoğlu, Şeyhoğlu, Gürzâde, Şeker, Çolak, Büyük, Mimarzâde. 18. yüzyılda Ankara'daki âyan aileleri üzerine yapılan bir çalışmada, Mimarzâdelerin isim yapmış birkaç âyan ailesinden olsalar da Nakkaşzâde, Müderriszâde ve Muslupaşazâdeler kadar ön planda olmadıkları belirtilmiştir.[53] Terekelerde gayrimüslimler için; Korkusuzoğlu, Şiremoğlu, Acemoğlu, Balıoğlu, Topal İvazoğlu, Karaoğlu, Babacan ve Babacanoğlu gibi lakaplar söz konusu olduğu görülmüştür.

Müslüman kadın terekeleri içerisinde eşi beşe unvanlı 2,[54] seyyid unvanlı 8,[55] ağa unvanlı 3[56] kişi vardır. Eşlerden seyyid unvanlılardan 2 kişi hacı, 1 kişi molla, 1 kişi de efendi unvanına sahiptir.[57] Aile demografisi bağlamında, Müslüman erkeklere ve kadınlara ait terekeler içerisinde, en çok seyyid/seyyide ve şerif/şerife unvanına rastlanması, sosyal statüye işaret etmesi bakımından önemlidir.

---

53 Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Ankara'da Âyanlık ve Âyan Aileleri" (doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2008), s. 60.

54 Ankara ŞS, 164, 48/176 (25 Zilkade 1189/17 Ocak 1776); Ankara ŞS, 189, 57/174 (21 Şevval 1210/29 Nisan 1796).

55 Ankara ŞS, 164, 50/183 (21 Zilhicce 1189/12 Şubat 1776); 69/226 (26 Rebiülevvel 1190/15 Mayıs 1776); Ankara ŞS, 178, 46/72 (28 Zilkade 1205/29 Temmuz 1791); 71/101 (22 Şevval 1205/24 Haziran 1791); 89/128 (16 Safer 1202/27 Kasım 1787); Ankara ŞS, 189, 38/131 (12 Şaban 1210/21 Şubat 1796); 40/136 (22 Şaban 1210/2 Mart 1796); 53/161 (2 Şevval 1210/10 Nisan 1796); 91/243 (15 Safer 1211/20 Ağustos 1796); Ankara ŞS, 191, 42/161 (29 Cemaziyelevvel 1213/8 Kasım 1798); 52/180 (11 Şaban 1213/18 Ocak 1799); 55/187 (2 Ramazan 1213/7 Şubat 1799); 87/270 (Gurre-i Safer 1214/5 Temmuz 1799).

56 Ankara ŞS, 171, 64/120b (Evâil-i Şevval 1195/Eylül 1781); Ankara ŞS, 178, 56/84 (20 Zilkade 1205/21 Temmuz 1791); Ankara ŞS, 191, 52/181 (5 Şaban 1213/12 Ocak 1799).

57 Ankara ŞS, 189, 91/243 (15 Safer 1211/20 Ağustos 1796); Ankara ŞS, 191, 87/270 (Gurre-i Safer 1214/5 Temmuz 1799); 42/161 (29 Cemâziyelevvel 1213/8 Kasım 1798); 52/180 (11 Şaban 1213/18 Ocak 1799).

Meslekler

Unvan ve lakaplar dışında, kimlikler incelenirken kayıtlara yansımış meslekler de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda bakılan ilk meslek grubu ilmiye mensupları olmuştur. Biri aynı zamanda seyyid unvanı da taşıyan iki kadıya ait tereke[58] dışında Sakarya Nehri'nde boğularak öldüğü bildirilen bir müderrise rastlanmıştır. Haseki Medresesi müderrislerinden olan Abdullah Efendi, 676 kuruşluk terekesinin yalnız babasına intikal etmesinden anlaşıldığına göre bekâr olarak vefat etmişti.[59] Bunun yanı sıra sicillerde 1 tane de tekye-nişîn terekesi tespit edilmiştir.[60]

Terekelerde tüccar, esnaf ve zanaatkâr kimselere de rastlanmıştır. Ankaralı Müslümanlar arasında tüccarlık yapan 1 kişi tespit edilmiştir. Hatta bu şahsın ticaret maksadıyla Antakya'da bulunduğu anlaşılmaktadır.[61] Ayrıca benzer şekilde çizmeci olan ve ticaret amacıyla oturduğu Kayseri'den gelirken vefat eden bir şahıs da mevcuttur.[62] Bunun haricinde, haffaflık,[63] berberlik,[64] devecilik[65] başta olmak üzere çok çeşitli meslek sahiplerinin olduğu görülmekte, bakkallık,[66]

58 Ankara ŞS, 178, 64/90 (15 Şevval 1205/17 Haziran 1791); Ankara ŞS, 189, 53/162 (12 Şevval 1210/20 Nisan 1796).

59 Ankara ŞS, 171, 50/101a (4 Şaban 1195/26 Temmuz 1781).

60 Ankara ŞS, 164, 57/199 (19 Muharrem 1190/10 Mart 1776).

61 Ankara ŞS, 164, 36/144 (27 Receb 1189/23 Eylül 1775).

62 Ankara ŞS, 178, 78/109 (20 Ramazan 1205/23 Mayıs 1791).

63 Ankara ŞS, 164, 36/146 (27 Receb 1189/23 Eylül 1775); Ankara ŞS, 171, 103/187 (6 Rebiülâhir 1196/21 Mart 1782).

64 Ankara ŞS, 171, 50/101b (4 Şaban 1195/26 Temmuz 1781); Ankara ŞS, 189, 76/215 (19 Zilhicce 1210/25 Haziran 1796).

65 Ankara ŞS, 171, 95/170 (Evâsıt-ı Rebiülevvel 1196/Şubat sonu-Mart başı 1782); Ankara ŞS, 178, 92/132 (25 Safer 1202/6 Aralık 1787); Ankara ŞS, 191, 48/172 (16 Receb 1213/24 Aralık 1798); Ankara ŞS, 191, 60/201 (16 Şevval 1213/23 Mart 1799).

66 Ankara ŞS, 164, 67/222 (15 Rebiülevvel 1190/4 Mayıs 1776).

kasaplık,[67] takyecilik[68] ile uğraşan Müslümanlar da bulunmaktadır. Menzilci, demirci, tütüncü, şalvarcı, yorgancı, helvacı, çilingir, nalband, kalaycı da diğer meslek gruplarından tereke sahipleridir. Bunların yanı sıra, yukarıda adı geçen 1 tane pazarbaşı terekesinin olduğu görülmektedir.[69] Ankara'nın öne çıktığı sof üretimi yapan esnafın şeyhi, tespit edilen esnaf arasında 9.795,5 kuruşluk serveti ile en zengin tereke sahibi olarak dikkati çekmektedir.[70] Tereke sahibi Müslüman kadınlardan birinin eşi terzidir.[71] Gayrimüslim erkekler arasında mesleği kaydedilenler nispeten az olmakla birlikte çizmeci,[72] kürkçü[73] ve bezirci[74] tespit edilenleri teşkil etmektedir. Toplamları 28 kişiyi bulan Müslüman ve gayrimüslim tüccar, esnaf ve zanaatkâr tereke sahiplerinin, 125 erkek terekesi içindeki oranı %22,4 olarak tespit edilmiştir.

1791 tarihli bir terekede seyyid unvanlı bir bölükbaşı[75] ve önemli bir meslek ehli olarak 1796 tarihli 2 terekede ise başkâtip[76] ve kalyoncuya[77] rastlanır. Ayrıca, Hatuni Mahallesi'nden Hafız Mehmed b. Abdullah'ın da Piyade Ağası

67 Ankara ŞS, 164, 44/168 (21 Şevval 1189/15 Aralık 1775); Ankara ŞS, 189, 66/193 (Zilkade 1210/Mayıs 1796).

68 Ankara ŞS, 171, 67/125 (15 Zilkade 1195/2 Kasım 1781).

69 Ankara ŞS, 189, 42/139 (19 Şaban 1210/28 Şubat 1796).

70 Ankara ŞS, 171, 65/124 (Evâhir-i Şevval 1195/Ekim 1781). Ankara'da 16. yüzyılda daha ziyade sof kumaş ticareti ön plandayken, 18. yüzyılda hammaddeye doğru bir yönelim olduğu gözlenmektedir. Bkz. Jülide Akyüz, "XVIII. Yüzyılda Ankara" (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), s. 132.

71 Ankara ŞS, 191, 62/205 (23 Şevval 1213/30 Mart 1799).

72 Ankara ŞS, 171, 68/128 (22 Zilkade 1195/9 Kasım 1781).

73 Ankara ŞS, 189, 69/199 (27 Zilkade 1210/3 Haziran 1796).

74 Ankara ŞS, 191, 56/188 (Gurre-i Ramazan 1213/6 Şubat 1799).

75 Ankara ŞS, 178, 48/75 (15 Zilkade 1205/16 Temmuz 1791).

76 Ankara ŞS, 189, 88/240 (15 Şaban 1210/24 Şubat 1796).

77 Ankara ŞS, 189, 40/135 (15 Şaban 1210/24 Şubat 1796).

Hüseyin Ağa'ya bağlı olduğu, vefat edince yanında bulunan terekesinin tespit ve teslimi için kayyum atandığı anlaşılmaktadır.[78]

Tereke Sahiplerinin Eş ve Çocuk Sayıları

Terekeler, Ankara'da ailenin sosyal ve demografik yapısı açısından değerlendirilirken kuşkusuz önemli aşamalardan biri, eş ve çocuk sayılarının tespit edilmesidir. Bunlar aşağıda iki ayrı başlık altında değerlendirilmiştir.

Eş Sayıları

Ankara terekeleri üzerinde yapılan inceleme sonucunda 18. yüzyılın son çeyreğinde, Ankaralılara ait 178 terekeden, 112'sinin evli erkeklere, bunun da 82'sinin Müslüman, geriye kalanın gayrimüslim erkeklere ait olduğu saptanmıştır. Müslüman erkekler arasında 4, gayrimüslim erkekler arasında ise 2 dul tespit edilmiş olup bunlar haricinde vârisi belli olmadığı için evli olup olmadığı bilinmeyen 3 Müslüman vardır. Müslüman erkeklerden 3, gayrimüslim erkeklerden 1 kişinin bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Tereke sahibi Ankaralı erkeklerin evli olup olmadıklarına ilişkin sayısal veriler, **Tablo 2** ve **Tablo 3**'te gösterilmiştir. Vârisleri arasında çocuğu olup eşleri olmayan şahıslar dul olarak değerlendirilmiştir. Kadın tereke sahiplerinin evli olup olmadıklarına dair tespitler ise **Tablo 4** ve **Tablo 5**'te belirtilmiştir.

78 Ankara ŞS, 189, 72/208 (20 Zilkade 1210/27 Mayıs 1796).

Tablo 2: Müslüman Erkeklerin Evlilik Durumları

Müslüman Erkek Terekeleri (Sadece Ankaralı Olanlar)	Vârisi Bilinmeyip Terekesi Beytülmâle İntikal Edenler ya da Teslim Şartıyla veya Kayyum Atanarak Terekesi Kaydedilen	Bekâr	Evli	Dul
92	3	3	82	4

Tablo 3: Gayrimüslim Erkeklerin Evlilik Durumları

Gayrimüslim Erkek Terekeleri (Sadece Ankaralı Olanlar)	Bekâr	Evli	Dul
33	1	30	2

Tablo 4: Müslüman Kadınların Evlilik Durumları

Müslüman Kadın Terekeleri	Terekesi Beytülmâle Aktarılan[79]	Bekâr	Evli	Dul
43	3	2	31	7

Tablo 5: Gayrimüslim Kadınların Evlilik Durumları

Gayrimüslim Kadın Terekeleri	Bekâr	Evli	Dul
10	2	6	2

79 Bunlar haricinde, evliler arasında verilen Müslüman bir kadının, eşinden başka vârisi yoktur ve terekesinin yarısı beytülmâle aktarılmıştır. Bkz. Ankara ŞS, 164, 69/226 (26 Rebiülevvel 1190/15 Mayıs 1776).

Poligami genel terimiyle ifade edilen polijini, bir erkeğin birden fazla kadınla aynı anda evli olma halini tanımlamaktadır.[80] Bu anlamda çok eşliliğin Osmanlı toplumunda yaygın bir uygulama olmadığı, farklı dönem ve şehirler üzerine yapılan pek çok çalışma ile de teyit edilmektedir. Ancak çok eşlilik oranlarının değişiklik gösterebildiği de bir gerçektir. Nitekim, 17. yüzyılda İstanbul'da bu oranın yaklaşık %8 olduğu görülürken,[81] benzer bir sonuç 1670-1698 aralığında Bursa için de bulunmuştur.[82] Haim Gerber'in 1600-1700 tarihlerini kapsayan çalışmasındaki tespitine göre Bursa'da çok eşlilik oranı %1 iken,[83] 1671-1678 tarihleri arasında Sofya'da takriben %4,[84] 1739-1800 yıllarındaki durumu inceleyen bir çalışmada Diyarbakır'da %13,3[85] olarak tespit edilmiştir. 1700-1730 yılları arasında Kayseri'deki Müslümanlar arasında %8,69[86] olarak saptanan çok eşlilik oranı aynı yıllarda Ankara'da yaklaşık %12'dir.[87]

---

80 Abdurrahman Kurt, "Dini Kaynakların Çokeşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çok Eşlilik," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999): s. 183-184; Abdurrahman Kurt, "Osmanlı Toplumunda Poligami", *Osmanlı,* Cilt 5, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 397.

81 Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Evlilik", *Türkler,* Cilt 10, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 379.

82 Ömer Düzbakar, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği," *OTAM Dergisi* 23/23 (2008): s. 96.

83 Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City Bursa, 1600-1700," I*nternational Journal of Middle East Studies* 12/3 (1980): s. 232.

84 İbrahim Ethem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği," *OTAM Dergisi* 31/31 (2012): s. 51.

85 Gürkan Cevger, "XVIII. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılması ve Demografik Yapısı," *Tarih ve Gelecek Dergisi* 2/1 (2016): s. 100.

86 Muhittin Tuş, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/4 (1999): s. 163.

87 Demirel, "Ailenin Niceliksel Yapısı", s. 950.

Tereke sahiplerinin çok eşlilik durumları **Tablo 6**'da gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında, çok eşli gayrimüslime rastlanmazken, Müslüman erkeklerden 70'inin tek eşli olduğu görülür. Müslüman tereke sahiplerinden 12'sinin ise en az iki kez evlendiği tespit edilmiştir. Evli Müslüman erkekler içerisinde çok eşlilerin yaklaşık %15'lik bir oranda olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu coğrafyasının çeşitli şehirleri üzerine yapılmış bir çalışmada çok eşlilik oranının yaklaşık %10 civarında olduğu görülmüş ve bu oranın içerisinde takriben %1'lik bir dilimin ise, tereke sahibi erkeklerin aynı anda üç kadınla evliliğine işaret ettiği sonucuna varılmıştır.[88] Bu çalışmada ise Ankara özelinde, çok eşlilerden yalnız biri olarak dikkati çeken ve Çeşme Mahallesi'nden olmasına karşılık sakin olduğu Kalecik kazasına bağlı Hasayaz köyünde vefat eden İbrahim Efendi 4 eş sahibidir. Biri Ankara'da, biri İstanbul'da, diğeri Hasayaz'da ve bir diğeri yine başka bir yerde oturan eşlerinden 3 erkek, 1 kız olmak üzere 4 çocuğunun bulunduğu kayıtlarda görülmektedir. Erkek çocuklarından Hasayaz köyünde ikamet ettiği anlaşılan Mustafa'nın annesinin eşlerden Selime bt. Abdullah olduğu ifade edilebilir.[89]

Tablo 6: Erkeklerin Çok Eşlilik Durumları

Toplam Evli Erkeklerin Terekesi	Tek Eşli		Çok Eşli	
	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman[90]	Gayrimüslim
112	70	30	12	-

88 Demirel vd., "Ailenin Demografik Yapısı", s. 102.

89 Ankara ŞS, 189, 91/245 (15 Zilhicce 1210/21 Haziran 1796).

90 Bunlardan biri 4 eşli, geri kalanlar 2 eşlidir.

Terekelerdeki çok eşliler arasında 1 tüccar, 1 bölükbaşı, 1 beşe olduğu, 1'i bahsi geçen tüccar olmak üzere 2 seyyid ve 1 ağa unvanlı kişilerin bulunduğu görülmektedir.[91] Ticaret yaptığı Antakya'da ikamet edip burada vefat eden es-Seyyid İsmail b. es-Seyyid Ahmed'in eşlerinden biri seyyide unvanlıdır. Babasının da iki kez evlenmiş olduğu kız ve erkek kardeşlerinin "li-eb" (babaları bir) olarak kaydedilmesinden anlaşılmaktadır. Ancak bu, aynı anda çok eşliliğe delalet sayılmasa da tereke sahibi ile kardeşlerinin annelerinin farklı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca es-Seyyid İsmail, muhtemelen çocuğunun olması niyetiyle iki kez evlenmiş, ancak çocuğu olmadan vefat etmiştir.[92] Fakat babasının iki ayrı eşten çocuk sahibi olmasına bakılırsa, onun çok eşliliği için aynı gerekçeyi ileri sürmek mümkün görünmemektedir. Bu noktada, Osmanlılarda çok eşliliğe götüren sebeplerin başında çocuk sahibi olma isteği olduğu ifade edilebilir. Daha açık bir ifadeyle, çocuk sahibi olamayan ailelerde bu durumun kadından kaynaklandığı düşüncesiyle koca, ikinci bir evlilik yapmayı tercih edebilmektedir.[93] Bunun haricinde, iş gücüne duyulan ihtiyaç ve daha çok erkek çocuk sahibi olma isteği de çok eşliliği etkileyen nedenlerdendir.[94] Geride 1 kız çocuk ile hamile bir eşini bırakan 2 eşli tereke sahibinin çok eşliliğinin temelinde de muhtemelen çocuk arzusu ve erkek çocuk sahibi olma isteği yatmaktadır.[95] Çok eşlilerden, çocukları *sagîr* olanların veya çocuğu olmasına rağmen ölen karısının vârisleri arasında çocuk bulunmayanların da aynı

91 Ankara ŞS, 164, 36/144 (27 Receb 1189/23 Eylül 1775); Ankara ŞS, 171, 98/177 (Gurre-i Rebiülâhir 1196/16 Mart 1782); Ankara ŞS, 178, 48/75 (15 Zilkade 1205/16 Temmuz 1791); Ankara ŞS, 191, 59/199 (20 Şaban 1213/27 Ocak 1799); 92/287 (13 Safer 1214/17 Temmuz 1799).

92 Ankara ŞS, 164, 36/144 (27 Receb 1189/23 Eylül 1775).

93 Demirel, "Ailenin Niceliksel Yapısı", s. 951.

94 Said Öztürk, "Osmanlı Toplumunda Çokevliliğin Yeri," *Yeni Türkiye Dergisi* 32/6 (2000): s. 654.

95 Ankara ŞS, 164, 57/199 (19 Muharrem 1190/10 Mart 1776).

gerekçeyle iki kez evlendiği düşünülmektedir.[96] Ancak çok eşli olmak her zaman çocuk (daha özelde erkek çocuk) isteğinden kaynaklanmış değildir. Bunun haricindeki duygusal nedenlerin etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Çok eşlilere bakıldığında; 5'inin 500 kuruştan daha az, 4 kişinin 500-1.500 kuruş arasında, 1 tanesinin 2.053 kuruş, 1 tanesinin 6.441, dört eşli olanın borçları ve masraflar çıkarıldığında 3.194 kuruş değerinde terekesi olduğu görülür. Bunlar arasındaki en yüksek meblağ olan 6.441 kuruş değerinde terekeye sahip olan kişi ağa unvanlıdır.[97] Her ne kadar maddi refah çok eşliliği sağlayan bir faktör olabilse de bu daima böyle değildir. Hatta öyle ki geride 2 eş ve 1 kız çocuk bırakan Hacı Halil Mahallesi'nden Büyük Mustafa Ağa b. Mahmud'un, 795 kuruşluk terekesinden ihracat sonucunda, yani borçları ve masraflar düşüldüğünde vârislerine neredeyse pay kalmamıştır.[98]

Çocuk Sayıları

Aile demografisini etkileyen unsurların başında ailenin yapısı ve sosyo-ekonomik durumu gelmektedir. Aileden başlayarak toplumun nüfusunun tespiti ise, üzerinde yıllardır düşünülen ve yazılan ancak çözümsüz gibi duran bir mesele olmasına karşılık, araştırmacıların daima gündeminde yer işgal etmektedir. Bu bağlamda cevap aranan ilk soru, hanelerin kaç çocuklu olduklarıdır. Tereke kayıtlarının sunduğu veriler içerisinde, demografi çalışmaları bakımından en kıymetli bilgilerin de ortalama çocuk sayısı ile alakalı olduğunu ifade etmek mümkündür.[99] Benzer bir sorgulama ile bu çalışmada çocuk sayıları tespit edilirken yalnız evli ve dul er-

96 Ankara ŞS, 178, 48/75 (15 Zilkade 1205/16 Temmuz 1791); Ankara ŞS, 189, 58/177 (18 Şaban 1210/27 Şubat 1796).

97 Ankara ŞS, 191, 59/199 (20 Şaban 1213/27 Ocak 1799).

98 Ankara ŞS, 189, 90/242 (4 Safer 1211/9 Ağustos 1796).

99 Bozkurt, "Osmanlı Demografi Çalışmaları", s. 99.

kekler dikkate alınmış ve kız ve erkek çocuk sayıları, ayrıca çocuksuz olanlar tespit edilmiştir. **Tablo 7**'de çocuksuz vefat etmiş tereke sahiplerini de görmek mümkündür. Bu manada, 12 Müslüman ve 4 gayrimüslim erkeğin çocuksuz vefat ettiği tespit edilmiştir. Çocuklu olan Müslümanlardan 4'ünün öldükleri sırada eşleri hamiledir. Ancak bunlar çocuk sayılarına dâhil edilmemiştir.[100] 1775 tarihli iki terekede, çocuksuz vefat eden Müslümanlardan 2'sinin 2 eşli olduğu görülür.[101] Bu durum, yukarıda da ifade edildiği üzere muhtemelen çocuk isteği nedeniyle ikinci evliliğin gerçekleştiği kanaatini oluşturmaktadır. Aynı şekilde çocuk sayısına dâhil edilmeyen henüz doğmamış 3 çocuk gayrimüslim ailelerdendir. Buna göre, gayrimüslimlerden 3 tereke sahibinin eşleri hamileyken vefat ettiği, bunlardan birinin başka çocuğu olmadığı tespit edilmiş olup[102] genç ölümlerin olduğu da buradan varılabilecek bir sonuçtur. Özellikle çocuksuz veya çocukları küçük yaşta iken ölen kişilerin olması, onların genç yaşta vefat ettiklerini düşündürmektedir.

Tablo 7: Çocuklu ve Çocuksuz Erkek Tereke Sahipleri

Toplam Dul ve Evli	Çocuklu	Çocuksuz
118	102	16

100 Her ne kadar miras taksimi içerisinde yer alsa da cinsiyetleri belli olmadığı ve sayısal sonuçlar çıkarırken karışıklığa mahal verebileceği gerekçesiyle bu şekilde tercih edilmiştir. Ankara ŞS, 164, 57/199 (19 Muharrem 1190/10 Mart 1776); Ankara ŞS, 189, 39/133 (17 Şaban 1210/26 Şubat 1796); 49/152 (22 Ramazan 1210/31 Mart 1796); Ankara ŞS, 191, 47/169 (20 Receb 1213/28 Aralık 1798).

101 Ankara ŞS, 164, 36/144 (27 Receb 1189/23 Eylül 1775); 44/166 (Evâhir-i Ramazan 1189/Kasım 1775).

102 Ankara ŞS, 189, 55/167 (19 Şevval 1210/27 Nisan 1796); 69/199 (27 Zilkade 1210/3 Haziran 1796); Ankara ŞS, 191, 55/186 (25 Şaban 1213/1 Şubat 1799).

İncelenen Ankaralı tereke sahiplerinin çocuk sayılarına bakıldığında; Müslüman ailelerin daha az çocuklu oldukları görülür. Gayrimüslimler ise, çocuk sayısı bakımından daha zengindir. **Tablo 8** incelendiğinde; çocuk sahibi olan Müslümanlar arasında 5 veya 5'ten fazla çocuğu olanlar %16,2'lik bir oran gösterirken; gayrimüslimler arasında bu sayıda çocuğu olanlar %53,5 oranı verir ki, bu toplam gayrimüslim tereke sahiplerinin yarısından fazlasının çok çocuklu olduğunu ifade eder. Bu durum, Tabakoğlu'nun Osmanlı ailesinde çocuk sayıları ile ilgili ifade ettiği hususla örtüşmektedir. Buna göre; ailede bir, iki ve üç çocuk sayısı daha rastlanır bir durumdur ve gayrimüslimlerin çocuk sayıları, Müslümanlardan biraz daha fazladır. Ancak kız ve erkek çocuk sayıları arasındaki sayısal fark, incelenen terekelerin verilerine göre, Tabakoğlu'nun Osmanlı ailesi ile ilgili belirttiğinden (kızların fazla olması) farklıdır.[103] Kız ve erkek çocuk sayılarının yıllara göre verildiği **Tablo 9** incelendiğinde, gerek Müslümanlarda gerekse gayrimüslimlerde erkek çocuk sayısının kız çocuklardan, az da olsa fazla olduğu görülür.

Yukarıdaki sayıların demografi çalışmaları içerisinde elbette, tek başına da olsa bir anlamı vardır. Ancak bu sayıların asıl ehemmiyeti ailenin çocuk ortalamasını ve dolayısıyla aile ortalamasını etkiledikleri düzeyde görülür. Öyle ki incelenen terekelerde sayısal olarak her ne kadar Müslüman ailelerde toplam çocuk sayısı fazla görünse de **Tablo 10**'dan anlaşılacağı üzere; aile başına düşen ortalama çocuk sayısı gayrimüslimlerde yaklaşık 5 civarındadır ve Müslümanlarda bu oran 3'ten daha azdır. Bu ortalama değerleri önemli ölçüde etkileyen kuşkusuz çok çocuklu gayrimüslimlerden birkaçıdır. Nitekim; incelenen terekelerde, Müslümanlar

103 Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* Cilt 1, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s. 94. 18. yüzyılda İstanbul'da da Tabakoğlu'nun bulgularına benzer sonuçlar tespit edilmiştir. Buna göre; çocuk sayı ve ortalaması Müslüman ailelerde 1-2 çocuk iken, gayrimüslimlerde bu sayı ve ortalama daha yüksektir. Ayrıca kız çocuk sayısı çok az bir farkla erkek çocuk sayısından fazladır. Detaylar için bkz. Toprak, "Osmanlı İstanbul'unda Demografi, Servet ve Eşitsizlik", s. 141-144.

da dâhil olmak üzere tespit edilen en yüksek 4 çocuk sayısının gayrimüslimlere ait olduğu görülür. Buna göre; 1799 tarihli terekesinden, Behlül Mahallesi'nden Agop isimli bir gayrimüslimin, 4 erkek ve 8 kız olmak üzere toplam 12 çocuğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bahsi geçen tereke sahibinin, taksime konu olan mal varlığının maddi değer açısından, incelenen terekeler içerisinde 11.893 kuruşla ikinci sırada yer alacak kadar büyük miktarda olduğu ifade edilmelidir.[104] Agop'u, daha erken bir tarihte, 1782 tarihli terekesinde adı geçen 5 kız, 5 erkek olmak üzere 10 çocukla, Kurt Mahallesi'nden Tutuş v. Abor takip etmektedir. Tutuş, geride 2.612 kuruş gibi nispeten dikkate değer bir tereke bırakmıştır.[105] 1791 tarihli terekesinde 5 erkek, 4 kızı olan 9 çocuklu Kazur Ali Mahallesi'nden Acemoğlu Ohannes v. Mihail[106] ile Behlül Mahallesi'nden Kifork[107] isimli, dul ve 8 çocuklu gayrimüslimin de önemli görülebilecek kadar çok sayıda çocuğu vardır. Ohannes 5.275 kuruş ve Kifork ise 2.882 kuruş bırakmış olup dikkate değer servetlere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Çocuk Sayılarına Göre Tereke Sahipleri

Çocuklu Erkek Tereke Sahibi	Tek çocuklu		İki çocuklu		Üç çocuklu		Dört çocuklu		Beş ve daha fazla çocuklu	
	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman
102	1	23	5	16	4	15	3	8	15	12

104 Ankara ŞS, 191, 71/226 (26 Zilkade 1213/1 Mayıs 1799).

105 Ankara ŞS, 171, 94/166 (22 Safer 1196/6 Şubat 1782).

106 Ankara ŞS, 178, 49/77 (25 Zilkade 1205/26 Temmuz 1791).

107 Ankara ŞS, 191, 57/192 (23 Ramazan 1213/28 Şubat 1799).

Tablo 9: Çocuklu 28 Gayrimüslim ve 74 Müslüman Erkek Terekesi Üzerinden Toplam Çocuk Sayıları

Çocukların Yıllara Göre Dağılımı	Kız Çocuk		Erkek Çocuk	
	Müslüman	Gayri-müslim	Müslüman	Gayri-müslim
1775-1776	13	4	15	9
1781-1782	16	20	14	21
1787-1791	11	6	15	8
1796-1797	35	6	39	14
1798-1799	22	29	18	19
Toplam	97	65	101	71

Tablo 10: Çocuk Sayısı ve Ortalaması

Çocuklu Erkek Terekeleri	Toplam Kız Çocuk Sayısı	Toplam Erkek Çocuk Sayısı	Toplam Çocuk Sayısı/ Ortalaması
74 Müslüman	97	101	198/2,67
28 Gayrimüslim	65	71	136/4,85

Tüm terekeler içerisinde en yüksek meblağ 30.901 kuruşla eşrâf-ı kuzâttan, tek eşli ve 5 çocuklu olan Mimarzâde Mehmet Şâkir Efendi'ye aittir.[108] Müslüman erkekler içerisinde yalnız 2 kişi 7 çocukludur ve bunlardan biri olan es-Seyyid Ahmed Baba Efendi geride 2.000 kuruş bırakmıştır. Elbette bu meblağ ve rakamlar refah seviyesinin çok çocuklu olma durumunu etkilediğini gösterir. Ancak maddi durumla çok çocuk sahibi olmak arasında her zaman doğru bir orantı olmadığı görülür.

108 Ankara ŞS, 178, 64/90 (15 Şevval 1205/17 Haziran 1791).

Nitekim, Hacı Mustafa b. Ahmed toplam 7 çocuk sahibidir, ancak tereke miktarı 246 kuruştur.[109] Ayrıca yüksek meblağlı terekeleri olmasına rağmen çocuksuz veya az çocuklu olan Müslümanlar ve gayrimüslimler mevcuttur. Gerek eş sayıları gerek çocuk durumu göz önüne alındığında, Ankara'da Müslüman ailelerde nüfusun ortalama 4 kişi olduğu, gayrimüslimlerde ise bu miktarın 8 kişiye ulaştığı görülmektedir. Bu rakamlar, kasaba ve şehirlerin zengin ortamlarında daha kalabalık aileler görüldüğünü belirten Yediyıldız'ın, Osmanlı ailesinin ortalama 4-7 kişiden oluştuğu ifadesine uymaktadır.[110]

Kadın terekelerini sayısal veriler içerisine dâhil etmemekle birlikte, dikkat çeken birkaç tereke sahibi kadını belirtmek gereği duyulmuştur. Mesela; Şerife bt. es-Seyyid Şehabeddin isimli kadının, iki kez evlendiği, 3 erkek ve 1 kız çocuğunun vefat eden ilk eşinden, 2 kız çocuğunun ise ikinci eşinden olduğu anlaşılıyor. Ayrıca ikinci eşinin seyyid unvanlı olduğu görülüyor. Şerife, çocuk sayısıyla tüm kadın terekeleri içerisinde ikinci sırada yer almaktadır.[111] Çocuk sayısı bakımından ilk sıra bir gayrimüslim kadına aittir. Behlül Mahallesi'nden Maryem'in 3 erkek ve 5 kız olmak üzere 8 çocuğu tespit edilmiştir.[112] Evli ve dul kadınlar arasında, 8 Müslüman ve 1 gayrimüslim kadının çocuksuz olarak vefat ettikleri görülmektedir.

Sonuç

Sahipleri hakkında sundukları çok çeşitli bilgiler, başka sahalar için olduğu kadar Osmanlı ailesi üzerine yapılan çalışmalarda da tereke kayıtlarını önemli bir kaynak yapmaktadır. Nitekim, bu kayıtların sosyal ve demografik tarih çalışmaları

109 Ankara ŞS, 171, 99/178 (5 Rebiülâhir 1196/20 Mart 1782).

110 Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,* Cilt 1, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: IRCICA, 1994), s. 483.

111 Ankara ŞS, 171, 101/183 (12 Rebiülâhir 1196/27 Mart 1782).

112 Ankara ŞS, 191, 57/191 (23 Ramazan 1213/28 Şubat 1799).

açısından kaynaklık değerini yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Bu çalışmadaki tespitler, incelenen toplam 187 tereke kaydı içerisinde, Ankaralılara ait olan 178 tereke üzerinden yapılmıştır. Buna göre, tereke sahiplerinin %75,84 oranıyla çoğunluğunun Müslüman olduğu görülmüştür. Şer'î mahkemelerin, gayrimüslimlerin miras paylaşımında da etkin rol aldığı, gayrimüslimlere ait tereke kayıtlarının %25'e yakın bir orana sahip olmasından anlaşılmaktadır. Mahkemeye başvuruların daha ziyade şehir merkezinden yapıldığı, köydekilerin muhtemelen ulaşım imkânları veya belki geleneksel çözüm yolları nedeniyle miras taksimini mahkeme aracılığı ile yapmadıkları ifade edilebilir. Bu noktada köylülerin mahkemedeki varlıklarının ancak %5,6 civarında kaldığı belirlenmiştir.

Tereke sahiplerinin unvan ve lakapları, aile yapısı, sosyal yapı ve muhite dair fikir vermesi bakımından oldukça önemlidir. Erkek terekelerinde dinî ve meslekî bazı unvanlar, büyük aile (sülâle) lakapları tespit edilmiş olmakla beraber, evli ya da bekâr Müslüman erkek terekeleri içerisinde her kategoride en çok karşılaşılan %35,8 oranıyla seyyid unvanı olmuştur. Buna ilaveten kadınlar arasında da seyyide ve şerifeler bulunmaktadır.

Ankara'da tereke sahiplerinin mesleklerine ilişkin bulgular, iktisadi yaşamın sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara ve coğrafyanın sunduğu imkânlara göre şekillendiğini göstermektedir. Erkek tereke sahiplerinden %22,4'ünün ticaret, esnaflık ve zanaata dair meslek icra ettiği tespit edilmiş, Ankara halkının, çeşitli bölgelerle daha ziyade ticaret ağırlıklı bir bağının olduğu görülmüştür. Bunun en büyük göstergesi ise, Ankaralı olmayıp burada vefat edenlerle Ankaralı olup Ankara dışında vefat edenlerin terekelerindeki verilerdir. Tereke sahiplerinin bir kısmının ve aynı şekilde bazı vârislerin Ankara dışında ikamet etmesi ise, demografik hareketliliğin önemli sebeplerinden biri olan göçe işaret etmektedir. Servet açısından bakıldığında ise, genel olarak gayrimüslimlerin

Müslümanlardan, esnaflık yapan Müslümanların ise diğer Müslümanlardan daha varlıklı oldukları tespit edilmiştir.

Terekelerin aile demografisine ilişkin sunduğu bilgiler, miras hukuku çerçevesinde şekillenmiş olup bu noktada çocuk ve eş sayılarının bu çalışma açısından en önemli veri grubunu oluşturduğu ifade edilmelidir. İncelenen Ankaralı 125 erkek tereke sahibinden 112'sinin evli, bunlar arasındaki 30 gayrimüslimin tek eşli olduğu görülmüştür. Müslüman erkeklerin ise; yaklaşık %85'lik oranla 70'i tek eşli, geriye kalanlar, 1'i aynı anda 4 kadınla evli olmak üzere, çok eşlidir. Bu bağlamda, çok eşliliğin yalnız Müslümanlar arasında olduğu, gayrimüslimlerin çocuk isteği veya başka herhangi bir sebeple buna tevessül etmediği anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin, Müslümanlara göre daha çok çocuk sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bunda maddi imkânların etkili olduğu söylenebilir. Ancak çok eşlilik veya çocuk sayısının her zaman maddi zenginliği gösterdiği söylenemez. Gayrimüslim ailelerde çocuk sayısı ve ortalamasının fazlalığı, aile nüfus ortalamasının da Müslümanlara nispetle fazla olması sonucunu doğurmuştur.

Çalışmada, 18. yüzyılın son çeyreğinde terekeler üzerinden Ankara'da ailenin sosyal ve demografik yapısına dair gözlem ve tespitlerde bulunulmuş olup bu sayede şehrin sosyal ve demografik tarihine bir katkı sunulması amaçlanmıştır. Sonuç olarak, çok çeşitli katmanları bünyesinde barındıran geniş Osmanlı aile ve toplum yapısının bir boyutunun, en azından Ankara özelinde ve belirli bir zaman diliminde, bu çalışma ile somut bir tablosunun açığa çıkarıldığı düşünülmektedir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Ankara ŞS, no. 164, 189, 191.

İkincil Kaynaklar

Akyüz, Jülide. "XVIII. Yüzyılda Ankara." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

Barkan, Ömer Lütfi. "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)." *Belgeler Dergisi* 3/5-6 (1966): s. 1-479.

Bozkurt, Fatih. "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Çalışmaları." *Tarih Dergisi* 0/54 (2013): s. 91-120.

Bozkurt, Fatih. "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013): s. 193-229.

Cevger, Gürkan. "XVIII. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılması ve Demografik Yapısı." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 2/1 (2016): s. 82-108.

Çakır, İbrahim Ethem. "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği." *OTAM Dergisi* 31/31 (2012): s. 41-60.

Çelik, Ebru. "178 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili (H. 1202-1205/1797-1791) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi." Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2022.

Demirel, Ömer. "1700-1730 Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı." *Belleten* 54/211 (2000): s. 945-966.

Demirel, Ömer, Adnan Gürbüz ve Muhittin Tuş. "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* Cilt 1. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Doğan, İsmail. "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri". *Osmanlı,* Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Düzbakar, Ömer. "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği." *OTAM Dergisi* 23/23 (2008): s. 85-100.

Fişne, Sevda. "Osmanlı Dönemi Ankara'sında Sosyo-Ekonomik ve Demografik Açıdan Seyyide ve Şerifeler." Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013.

Gerber, Haim. "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City Bursa, 1600-1700." I*nternational Journal of Middle East Studies* 12/3 (1980): s. 231-244.

Gözübenli, Beşir. "Mefkûd". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28:353-356. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003. https://islamansiklopedisi.org.tr/mefkud

Güler, Nuray Urkaç. "Savaş Döneminde Kadın ve Aile: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde İstanbul." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.

Işık, Ayhan. "Meşîhat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîb'ül-Eşrâflık Müessesesi." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.

Kaya, Mustafa. "18. Yüzyılda Ankara'da Âyanlık ve Âyan Aileleri." Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2008.

Köç, Ahmet. "İdari ve Mali Açılardan XVII. Yüzyılda Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 0/72 (2014): s. 15-42.

Kurt, Abdurrahman. "Dini Kaynakların Çokeşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çok Eşlilik." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999): s. 183-214.

Kurt, Abdurrahman. "Osmanlı Toplumunda Poligami". *Osmanlı,* Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Seyyid". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37:40-43. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009. https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid

Özcan, Tahsin. "Muhallefât". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30:405-406. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/muhallefat

Öztürk, Said. "Osmanlı Toplumunda Çokevliliğin Yeri." *Yeni Türkiye Dergisi* 32/6 (2000): s. 652-655.

Öztürk, Said. "Osmanlı'da Çok Evlilik". *Türkler,* Cilt 10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Tabakoğlu, Ahmet. "Osmanlı Toplumunda Aile". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* Cilt 1. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Toprak, Muhammet Bedrettin. "Osmanlı İstanbul'unda Demografi, Servet ve Eşitsizlik: 18. Yüzyıl Tereke Defterlerinden Bir Analiz." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2022.

Tuş, Muhittin. "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/4 (1999): s. 157-191.

Tuş, Muhittin ve Bayram Ürekli. "Osmanlı'da Ailenin Niceliği, Eş Durumu ve Çocuk Sayıları: Konya Örneği". *Kafalı Armağanı.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

Uzun, Asuman. "857 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili H. 1195-1196/M. 1781-1782." Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2004.

Yediyıldız, Bahaeddin. "Osmanlı Toplumu". *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,* Cilt 1. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. İstanbul: IRCICA, 1994.